

MOSTAR: ZAROBLJEN, OPLJAČKAN, OTROVAN

Husein Oručević

MOSTAR:
ZAROBLJEN,
OPLJAČKAN,
OTROVAN

Husein Oručević

Sadržaj:

O KORUPCIJI	6
Bosna i Hercegovina - Zarobljena država	17
Grad Mostar: Kontekst	30
Pravo na grad - Metodologija antikoruptivnog djelovanja na lokalnom nivou	35
O ISTRAŽIVANJU	39
Faza 1: <i>Istraživanje zadovoljstva javnim uslugama u Mostaru</i>	45
LOKALNA ZAJEDNICA I MEDIJI	51
O ZAGOVARANJU	57
Faza 2: <i>Zagovaračka kampanja</i>	63
GRAĐANSKI BUDŽET	65
Brošura 'Proračun za građane'	69
O JAVNIM RASPRAVAMA	73
ZAKON O SLOBODI PRISTUPA INFORMACIJAMA (ZOSPI)	77
Pozivanje na ZOSPI	83
UZBUNJIVAČI	88
KRIVIČNA PRIJAVA	92
Krivična prijava protiv čelnih ljudi Mostara	98
Ekološka bomba: Smeće, otpadne vode, kancerogene materije	104
Rad s tužilaštvom i dolazak do zida	120
Izbori 2020	122
Izborna krađa	128
O LOBIRANJU	130
SARADNJA SA STRANIM ORGANIZACIJAMA I AMBASADAMA	133
Umjesto zaključka	136

‘Politika nema što raditi u komunali.’

- Mario Kordić, Gradonačelnik Mostara, 2021.

O KORUPCIJI

Jedna od najistraživanijih negativnih društvenih pojava u posljednjih 50 godina, korupcija (lat. *pokvariti, zagaditi, zloupotrijebiti, uništiti*) se odvija na najrazličitije načine od samog početka ljudske historije. Njeni oblici mijenjali su se kroz vrijeme i društva, prilagođavajući se u odnosu na date norme i pravila, uvlačeći se iz pojedinaca u strukture. Jednom prihvaćena korupcija lako se kapilarno širi različitim sferama društva, raste skalarno i s vremenom postane sistemska. Tako su ovim fenomenom objašnjavani čak i epohalni događaji poput propasti Rimskog Carstva ili uspona protestantizma. Savremeno, legalističko značenje, međutim, pojam dobija tek 1970-ih godina kada mu se prvi put sistematski pristupa u akademskim krugovima.

I danas postojeći prijemor oko preciznog određenja korupcije potvrđuje se u činjenici da egzaktna definicija nije

navedena ni u ‘jedinom legalno obvezujućem univerzalnom antikorupcijskom instrumentu’ – Konvenciji protiv korupcije Ujedinjenih Naroda (UNCAC), čiji je najuspješniji proizvod – godišnji indeks percepcije korupcije (CPI) – najprimjenjivaniji metod mjerenja korupcije u zemljama svijeta, a koji koristi i vodeća antikoruptivna međunarodna nevladina organizacija Transparency International. TI je sve do 2012. godine korupciju definirao kao ‘zloupotrebu javne pozicije za privatnu korist’. Od 2013. ovo je prošireno na ‘zloupotrebu povjerene moći za privatnu korist’, čime se definicija širi sa javnog i na privatni sektor, vodeći se kontekstom neoliberalnih politika u kojima se javno i privatno značajno počinju ispreplitati. U užem smislu kod bavljenja korupcijom, ipak, uglavnom se pažnja stavlja na zloupotrebe javnih pozicija moći.

Kakvo je značenje zloupotrebe povjerene moći – odnosi li se to samo na ekonomsku sferu u smislu pronevjere ili primanja mita,

lini. Čitav je niz situacija u kojima javne i privatne ličnosti izdaju one koji su im povjerali posao od kojeg zavisi zajednička stvar, kao i koruptivnih fenomena koji ne moraju biti isti u svakom sektoru, niti u svakoj zemlji, poput pronevjere javnog novca, primanje mita, klijentelizma, pokroviteljstva, različitih ličnih bogaćenja na štetu javnog dobra. Najekstremniji slučaj je zarobljena država u kojoj su javne institucije potpuno kooptirane i podređene svrsi privatnih interesa i privatnog ili stranačkog profita. U globaliziranom svijetu korupcija mutira u različite manifestacije, pa tako i u ovome treba tražiti izvore manjkavosti precizne definicije pojma. Prema **Rothsteinu i Var-raichu**, ključno tumačenje pronalazi se u praksama favorizovanja i negacije pravde od strane vladajućih, što se bolje razumijeva iz liberalne perspektive koja razdvaja privatnu i javnu sferu života. Suprotan pojam korupciji u sistemskom smislu je dobro upravljanje, a u individualnom – etičnost i integritet.

U politologiji postoji barem pet pojmova koji se razlikuju od korupcije, ali se s njom preklapaju i doprinose joj: U slučaju **klijentelizma** nudi se usluge i dobra u zamjenu za javnu podršku, u slučaju **pokroviteljstva** nudi se javna pozicija u zamjenu za javnu podršku. **Patrimonijalizam** je sličan slučaj, ali se radi o strategijama limitiranim na broj ključnih političkih i/ili ekonomskih ličnosti. **Partikularizam** se odnosi na slučajeve u kojima manjka nepristrasnosti kod upravljanja, dok je **zarobljena država** (state capture) rezultat toga da lobiranje za interese partikularnih aktera nadmaši javni interes. Sve ove prakse mogu biti shvaćene kao korupcija ili njen pogon, ali sve su dio istog okvira neformalnih praksi koje utječu na odnos između građana i javnih službenika, tj. birača i političara. Korupciju se često asocira s opasnim radnjama dogovaranim i provođenim u sjeni, no, s druge strane postoji uvjerenje da je za one koji je promatraju na pravom mjestu i na pravi način – korupcija kao dan jasno prepoznatljiva.

stavlja neprijateljski sistem ili stranu moć. Na sličan način djeluje i nenaklonost prema post-kolonijalnom aparatu državne uprave – nepoznavanje važećih zakonskih okvira i propisa ili njihovo svjesno nepoštivanje, kao i nizak stepen obrazovanja društva koji uzrokuje manjak poštovanja i zaobilaženje znanja, stručnosti i etičnosti.

Arnold Heidenheimer, jedan od začetnika komparativnih korupcijskih studija, ponudio je nekoliko klasifikacija korupcije. Najprije se korupciju može posmatrati ovisno o tome na koji segment se stavlja fokus. Ako je fokus na **javnoj poziciji**, razmatramo ponašanje obnašatelja javne funkcije koje odudara od propisanog i uobičajenog. Uglavnom je riječ o tome da se neka javna pozicija zloupotrijebljava za ličnu korist. Fokusiramo li se na **tržište**, zanima nas kako obnašatelj javne funkcije istu koristi za lično bogaćenje, primajući mito prema ličnom cjeniku, upravljajući privatnim političkim tržištem. Kod fokusa na **javni in-**

teres govorimo o nepravdi i šteti koju je koruptivno djelovanje nanijelo širem društvu.

Ovisno od percepcije korupcije od strane vlasti i građana, korupcija može biti **crna** – korupcija koju osuđuju i građani i vlast, koja je definirana zakonima, koju društvo osuđuje i za koju se očekuje da bude sankcionirana; **siva** – radnje o kojima javnost i vladajući imaju dijametralno suprotstavljena mišljenja; **bijela** – odnosi se na radnje koje se formalno smatraju korupcijom, ali je toleriraju i građani i vlast. Korupcija prema njujorškoj Knapp komisiji može biti *grass-* i *meat-eating*. **Grass-eating** ili reaktivna korupcija ona je u kojoj službenici primaju mito ukoliko im je ono ponuđeno. **Meat-eating** ili proaktivna korupcija odnosi se na predatorsku praksu traženja mita. Iznuđivačka korupcija obavlja se pritiskom, dok su u transaktivnoj korupciji i primatelj i davatelj mita jednaki partneri.

oblikuju razumijevanje pojma korupcije. Evidentno je, međutim, koliko se ova činjenica može zloupotrijebljivati. Pogotovo od strane korumpiranih vlasti koje kulturološkim argumentima žele opravdati svoje radnje. Često se korupcija dijeli i na **moder-**
nu koja se pripisuje Zapadu i **tradicionalnu** ili istočnjačku. U globaliziranom svijetu ovu pojednostavljenu podjelu obaraju različite kombinacije različitih vrsta korupcije diljem globusa.

Pošto zbog svega navedenog ne postoji način preciznog mjerenja stvarne korupcije, CPI je instrument koji za sada obavlja najbolji posao. CPI metodologija od 2012. godine prikuplja 13 tipova ulaznih podataka. Mjere se različiti aspekti javnog sektora – mito, preusmjeravanje javnih sredstava, učinkovitost krivičnog gonjenja slučajeva korupcije, adekvatnost zakonskog okvira, sloboda pristupa informacijama, zakonska zaštita zviždača, novinara i istražitelja. CPI ne mjeri porezne prevare, pranje novca, nedopuštene tokove novca i finansijske tajne. Koruptivne

struktura, nedovršenost države, specifičan historijski i politički kontekst, loša i zlonamjerna struktura političara i partija koji već decenijama nesmetano manipuliraju pozicijama vlasti, etnička podjela zemlje i drastična ekonomska unazađenost, od Bosne i Hercegovine čine zemlju s idealnom podlogom za robustan korumpiran sistem s ogromnim problemima na svim nivoima upravljanja. Beskrupulozna korupcija prisutna je u svim sektorima na svim razinama, a najprisutnija je svakako tamo gdje je najviše novca – u procesima javnih nabavki. U Bosni i Hercegovini je riječ o oko **milijardu eura godišnje**. Od toga je nekih 700 milijuna u zvanično objavljenim tenderima, dok se čak 300 milijuna eura izgubi u netransparentnim i namještenim postupcima javnih nabavki. Brojne ovakve afere su dokumentirane i medijski i sudski, no bez sretnog kraja. Pretpostavlja se da minimalno trećina sredstava, dakle 300–400 milijuna maraka ode u nepoznate kanale, što se potom krpi istom tolikom prosječnom godišnjom tranšom od Međunarodnog monetarnog fonda. Na ovaj način se održava priv-

id stabilnosti i društvenog mira. 90% svih novčanih sredstava u Bosni i Hercegovini, kao i dug za uporno posuđivani nepotrebni novac, plaćaju kroz doprinose i poreze sami građani Bosne i Hercegovine.

Prema podacima Transparency Internationala za 2022. godinu Bosna i Hercegovina na ljestvici prisutnosti korupcije (0–100) ima indeks od 35 bodova, što je pozicionira na **110. mjesto** od ukupno 180 zemalja svijeta. Smatra se da je bez postojanja političke volje za rješavanjem korupcije nemoguće uhvatiti se u koštac s bilo kojom drugom prijeko potrebnom reformom u Bosni i Hercegovini. Pravosuđe je neefikasno i zavisno od političkih partija o čemu svjedoči zanemariv broj slučajeva procesuiranja političke korupcije. Na svim nivoima sudstva tek 1% otpada na slučajeve vezane za korupciju, što se odnosi isključivo na najniži nivo vlasti, administrativnu korupciju i sl. Prilikom osuda, kaznena politika je ekstremno blaga. Time se šalje poruka da se korupci-

Grad Mostar: Kontekst

Svi građani Mostara dobro znaju da je njihov grad već duže vrijeme primjer nereda i nečistoće. Nekad na glasu kao jedna od najuređenijih i najčišćih sredina u regionu, Mostar je posljednjih godina opisivan kao zapušten i grad smeća čak i u [svjetskim medijima](#), a o njegovom neugodnom stanju saznaju, iz godine u godinu, nebrojeni zainteresirani posjetitelji, putnici i turisti. Većina Mostaraca zna i da za poslove održavanja javnih prostora, zelenih površina i čistoće u Gradu postoji nekolicina nadležnih javnih gradskih preduzeća. Veliki broj će znati i navesti: J.P. Parkovi, Komos, Komunalno. Mnogi će protumačiti i kako je njihova brojnost relikv (neuspjelih) podjela grada iz prošlosti. Neki, pak, znaju i da javna komunalna preduzeća raspolažu neopravdano velikim godišnjim budžetima. No, da je grad prljav unatoč nizu javno i izdašno financiranih firmi, čija je jedina svrha da grad

takav ne bude, preko ove činjenice običnom građaninu u saznanju nije ni lako otići mnogo dalje. Komunalni poslovi u Gradu Mostaru fantomski su mutna i profitabilno prljava rabota. Ogromna šteta do koje je posljednjih godina korupcija, samo u ovom sektoru, dovela centar Hercegovine, prevazišla je ružne slike gušenja u smeću, neefikasnost javnih preduzeća i pronevjeru enormnog javnog novca. Ako je najviši stadij korupcije zarobljena država, Mostar je besramno zarobljen grad. Politički prevaren, brutalno opljačkan i naposljetku – otrovan.

Od razlaza posljednjeg saziva Gradskog vijeća Grada Mostara 2012. godine, pred jedinstvenu dugogodišnju pauzu od lokalnih izbora i demokracije, (koja je tek 2020. godine pompezno promijenila oblik), zakonodavno tijelo lokalne vlasti praktički je prestalo postojati. U igri su preostali izvršitelji – gradonačelnik u tehničkom mandatu Ljubo Bešlić (HDZ BiH) i klika načelnika i drugih službenika gradskih odjela te direktora javnih preduzeća

okupljenih u *Kolegij*, što je bila svojevrsna neizborna zamjena za Gradsko vijeće. U slučaju komunalnog kaosa, u fokusu radnje su Izet Šahović, načelnik Odjela za finansije, Omer Pajić, načelnik Odjela za privredu, komunalne i inspekcijske poslove, Stjepan Šaravanja, šef Službe za komunalne poslove i okoliš i Esad Pobrić, direktor J.P. Komunalno. U 8 godina bez lokalnih izbora gradski budžet donosila su u konačnici dva čovjeka: gradonačelnik Ljubo Bešlić (1958–2021) (HDZ BiH) i načelnik Odjela za finansije Izet Šahović (SDA). Bila je to decenija izdašnih i iz godine u godinu većih izdvajanja za komunalne poslove. I po 10 milijuna maraka godišnje ili šestina ukupnog godišnjeg budžeta. U poslijeratnom podijeljenom Mostaru komunalne poslove obavljali su J.P. Parkovi i J.P. Komos. 2006. godine Gradsko vijeće usvaja Odluku o osnivanju jedinstvenog javnog komunalnog preduzeća kojom se podrazumijeva i gašenje Komosa i Parkova. U Odluci o obavljanju komunalnih djelatnosti iz 2010. godine kao pružatelj usluge navodi se isključivo Komunalno. Ova Odluka,

međutim, nikada nije provedena. Sistem zajedničke komunalne potrošnje, pa tako ni sistem održavanja ulica, trgova, spomenika i zelenih površina, u Mostaru u suštini niti ne postoji. Jedina osnova po kojoj poduzeće Komunalno egzistira do danas jest enormni novac koji mu se u ime građana godišnje daje na raspolaganje, dok su u praksi na terenu i dalje više nelegalni nego legalni pružatelji usluge, 'podugovarači' J.P. Parkovi i Komos, kojima 'oficijelno' poduzeće Komunalno na netransparentan način dodjeljuje javni novac te koji građanima ispostavljaju svoje mjesečne račune. Ovo je također praksa bez legalne osnove, jer između korisnika i pružatelja usluge, kao ni između pružatelja i javnog preduzeća Komunalno, ne postoje nikakvi ugovori, kao ni opis usluge koja se računima naplaćuje (iz iskustva građana to je neregularan, selektivan i neadekvatan odvoz smeća). J.P. Deponija/deponija Uborak zastarjela je regionalna (nekad samo gradska) sanitarna deponija sjeverno od Mostara, koja komunalnim preduzećima naplaćuje odlaganje otpada iz Mostara i okolnih

općina. Ovo improvizacijom nastalo odlagalište problem je još od 1980-ih. Bilo je to jedino preostalo zajedničko javno preduzeće u ratom razorenom i podijeljenom gradu. Poslije rata deponija je privremeno obnavljana s dugoročnim ciljem saniranja i izmještanja. Kako ovo nikad nije učinjeno, problemi po okoliš i zdravlje ljudi, pogotovo mještana okolnih naselja, s godinama su se samo gomilali. Uborak se nalazi na krškom tlu kroz koje podzemne vode pronalaze put u rijeku Neretvu. Od javnih preduzeća još je važno istaknuti Vodovod te Pročistač otpadnih voda u južnoj gradskoj zoni, 'milenijski', nikad dovršeni projekat procijenjen na oko 180 milijuna KM. Aljkavost i netransparentnost rada svih navedenih aktera će do 2019. godine uzrokovati ekološku bombu, o čijim nesagledivim posljedicima po okoliš i zdravlje ljudi neretvanskog sliva će se zasigurno tek govoriti.

Pravo na grad – Metodologija antikoruptivnog djelovanja na lokalnom nivou

Kroz godine istraživačkog, zagovaračkog i na kraju političkog djelovanja protiv korupcije, Mreža Naše društvo, kao pionirska organizacija koja je prošla kroz sve razine i dostupne mehanizme antikoruptivnog djelovanja u Mostaru, razvila je poseban metodološki pristup praćenja i otkrivanja korupcije na lokalnom nivou. Riječ je o metodologiji koja, uzimajući u obzir kontekst političke, društvene i ekonomske realnosti, kao i procesa i aktera donošenja odluka u lokalnoj zajednici, građaninu kao suverenu demokratskog uređenja omogućuje adekvatno pozicioniranje prilikom izrade vlastitih strategija za antikoruptivno djelovanje. Ključni procesi i aktivnosti na koje treba obratiti pažnju su:

- Saradnja s institucijama vlasti – lobiranje, pisma podrške, načini upoznavanja izvršne i zakonodavne vlasti s problemima korupcije, neformalna druženja, sastanci.
- Praćenje procesa donošenja budžeta i trošenja javnih, budžetskih sredstava, kontinuirano praćenje javnih nabavki kao i njihove realizacije.
- Korištenje zakonskih i proceduralnih mogućnosti za dobijanje informacije o načinu rada, organizovanja, procedurama, poslovnici- ma i finansijskim tokovima institucija vlasti i administracije.
- Zakon o slobodi pristupa informacijama (ZOSPI), godišnji izvještaji o radu, finansijske revizije, zapisnici sa održanih parlamentarnih sjednica, zaključci parlamentarnih komisija i klubova.
- Kontinuirana saradnja s tužilaštvom i upoznavanje istog s novom dokumentacijom koja govori o korupciji i nelegalnim radnjama.
- Saradnja s medijima i način prezentiranja osjetljivih pitanja koja se tiču korupcije; proizvodnja i objavljivanje vlastitog medijskog sadržaja.

- Zaštita identiteta uzbunjivača i rad s njima u situaciji nepostojanja zakonskog okvira zaštite istih.

Mreža Naše društvo koalicija je tri nevladine organizacije iz Mostara: [Udruga za zaštitu potrošača Futura](#), [Centra za psihološko savjetovanje Sensus](#) i [Omladinskog kulturnog centra Abrašević](#). Okupljena oko projekta [Pravo na grad](#) od 2016. godine Mreža počinje djelovati s ciljem unaprijeđenja kvalitete življenja u Mostaru. Neupućenom, s pravom, sasvim regularna aktivnost civilnog društva, ciničnijim Mostarcima, opet opravdano, jedan u nizu projekata koji će propuhati medijima, a suštinski neće učiniti ništa. Obzirom na kontekst dugogodišnje opće zapuštenosti političkog, društvenog, ekonomskog i kulturnog života glavnog hercegovačkog grada, projekti slabo razvijenog nevladinog sektora u protekloj deceniji uglavnom su bili privremeni, ako ne i potpuno izmješteni iz stvarnosti. U gorim slučajevima bili su to manje ili više vladini nevladini projekti ili projekti organizacija bliskih vlastima. Namjera projekta Pravo na grad bila je kreirati ključne razvojne strategije utemeljene na jasnim parametrima želja i potreba aktivnih i informiranih građana,

svjesnih pravih potreba i svoje uloge u kreiranju javnih politika. Vođen idejom depolitizacije stvarnih problema građana i stavljanja lokalne zajednice u fokus, projekt počinje s radom s nepostojećim referentnim ranijim istraživanjima i podacima na raspolaganju. Stanovnici mostarskih kvartova i naselja, jedini građani na euroazijskoj ploči kojima je skoro deceniju bilo oduzeto osnovno pravo glasa, da biraju i budu birani, prepušteni su dugogodišnjoj apatiji i općenitom nepovjerenju prema društvenim pitanjima, naročito alijenirani od upravljačkih struktura grada. Prvi izazov bio je uspostaviti dobru komunikaciju s građanima, kako bi se mogli utvrditi početni parametri i uvid u stvarne probleme s kojima se nose. U situaciji u kojoj neznatan broj otuđenih političara ima apsolutnu moć i kontrolu nad svime u ratom razorenom, nikad obnovljenom, ekonomski zapuštenom i društvenopolitički općenito izrazito krhkom gradu, glas građana je praktički dokinut. U tajnim razgovorima u kuloarima prazne gradske uprave načelnici gradskih odjela hvalili su se kako u Mostaru napokon sve funkcionira, podcrtavajući kako su lokalni izbori bili samo smetnja. Zdravorazumska praksa da se građane stvarno i sistematski ispita o stvarnim problemima, mogućim rješenjima, uopće njihovim mišljenjima i idejama, u Mostaru je u drugoj polovici 2010-ih djelovala kao avangardan čin.

O ISTRAŽIVANJU

Korupcijska priča počinje jednostavno: svjedočanstvom nepravde, ličnim ili kolektivnim iskustvom gubitka, prostom obzervacijom nelogičnosti i nedorečenosti iz svakodnevnog okruženja. U užem smislu nas, naravno, zanimaju neuobičajeni tokovi novca, stoga je na samom početku vrlo važno odrediti strateške ciljeve istraživanja. Postoji li potreba za dokumentiranjem izvjesne štete po društvo prouzrokovane slučajem korupcije? Je li potrebno najprije razotkriti korupcijske mreže i mehanizme kako bi se mogli jasno i pravilno ispostaviti zahtjevi za promjenama/sankcijama? Treba li kompilirati dosije o izvjesnim sumnjama na korupciju kako bi ga se prosljedilo istražnim organima i drugim nadležnim tijelima? Postoji li potreba za širokim informiranjem o slučaju kako bi se potaknuo pritisak javnosti? Određivanje potrebe i razloga istraživanja olakšava daljnje skiciranje date korupcijske slike.

U obzir svakako treba uzeti rizike otkrivanja korupcije, ne samo one po sigurnost istraživača i zviždača, nego i ambijent u kojem se javnost u datom trenutku nalazi. Podizanje svijesti o korupciji može krhko društvo odvesti

u cinizam, daljnji gubitak povjerenja u demokratske institucije, slab odziv na izborima, a u ekstremnijim slučajevima u za-
grljaj autoritarnim populističkim vođama. Prilikom istraživanja
korupcije, potrebno je razmotriti i eventualne efikasne odgov-
ore na nju. Afirmativan stav prema temeljnim principima insti-
tucija vlasti pomaže prepoznavanju ispravnih stvari koje neko
tijelo radi. Primjećivanjem pozitivnih praksi, bavljenje korup-
cijom ne prerasta u napadni alarmizam, već zauzima višu etičku
poziciju služenja društvu i zakonu. Pozitivni primjeri lokalnih
ili međunarodnih institucija i organizacija prilikom opisivanja
slučaja korupcije mogu dati osjećaj nade i optimizma, a para-
lelnim iznošenjem koruptivnih i pohvalnih radnji, građane se
može potaknuti na aktivnije učešće u raspravi o problemima lo-
kalne zajednice. Perspektive lokalnih inicijativa i grassroots
organizacija od velike su pomoći za stjecanje početnih uvida u
neki slučaj. Dokumentiranje problema, potreba i želja građana na
samom startu ukupni istraživački proces čini holističkim i le-
gitimnijim. Pojedinačna iskustva, čak i neinformiranih građana,
može nas navesti na trag vertikalne korupcijske šeme.

Istraživanje korupcije vrlo brzo postaje kompleksan i zahtjevan
posao. Podrazumijeva veliki broj aktera, institucija, organi-

zacija i njihove isprepletene puteve u priči i tokovima novca. Bez kvalitetnog istraživanja borba protiv korupcije ne može početi. Jasno određivanje predmeta, okvira i metoda istraživanja, kvalitetno prikupljanje podataka, dokumenata i uzoraka, dobro poznavanje stanja na terenu, slaganje svega navedenog u jasnu i koherentnu priču, te naposljetku adekvatna prezentacija iste javnosti, domaćoj i/ili međunarodnoj – iscrpan je, ali neophodan prvi proces antikoruptivnog djelovanja.

Signali korupcije mogu se uočavati u cijelom sektoru ili individualno. Najjasniji signal jesu neobične prakse novčanih transakcija. Bira li neka vlada nekvalificirane projekte, daje li tendere potkapacitiranim i nepovoljnim ponuđačima? Izostaju li vidljivi rezultati na terenu unatoč izdašnom budžetu? Kako i na osnovu čega budžet uopće sačinjen? Ko je i u kojem obimu bio obaviješten i uključen u njegovu izradu? Polazne tačke su budžeti, projektni i finansijski izvještaji, ugovori, platne liste, operativni i dinamički planovi, druge funkcije koje obnaša neki javni službenik i sl. Individualni signali još su uočljiviji. Je li javni službenik najednom istaknuto bogat? Ako nije u pitanju javni novac, ima li donatore? Imaju li i kakvu korist od date potpore? U oba slučaja pratimo tokove novca. Neke od polaz-

nih tačaka za individualni profil su imovinski kartoni, povrati poreza, kreditna zaduženja, bankovni računi, spisak zaposlenja, plaća i benefita, putovanja, računi u stranim bankama, imanja u drugim zemljama, popis nekretnina i vlasništva, prevozna sredstva, školarine i finansijska potpora njihove uže porodice, skupe proslave i zabave. Sve su ovo početni znaci kojima javni službenik otkriva potencijalnu korupciju. Priču dalje dopunjavaju isti podaci o bliskim ljudima, porodici i saradnicima date osobe. Bosna i Hercegovina, nažalost, ima značajno oslabljen sistem prikupljanja preciznih podataka o imovini političara. Stoga se do ovih podataka prije dođe preko zviždača ili insajdera, nego putem službenih stranica vlasti.

Nadalje, kakva je priroda potencijalnog kriminala? Postoji li neka prethodna istraga i u kojem obimu? Kakve resurse imamo na raspolaganju? Ovo su pitanja koja nam filtriraju metode istraživanja koje ćemo koristiti. Jesu li to open source informacije, postovi sa društvenih mreža, analize vladinih dokumenata i arhiva, vođenje intervjua s ljudima i svjedocima, imamo li na raspolaganju naprednije alate finansijskih istraživanja? Različite metode mogu se kombinirati prema odgovorima na početna pitanja.

Kako bi se naša priča usmjereno razvijala dalje, potrebna nam je fleksibilna okvirna teorija. Nakon što smo stekli početni uvid o potencijalnom kriminalitetu osobe, potrebno je identificirati elemente koji se moraju potvrditi ako je zaista riječ o korupciji. Unaprijed treba očekivati određene rupe u dokazima, kao i pravne izazove i sporenja te nastojati slučaj graditi izbjegavajući zamke i slijepe ulice.

Open Source informacije su prvi i najdostupniji korak za istraživanje. Naravno, ukoliko se zna šta se, gdje i kako traži. Online pretraživači su snažni alati ako se na njima primjenjuju **booleanske operacije** i koriste relevantni jezici. No, pretraživači nisu sveobuhvatni, a svi sajtovi nisu pretraživi. Kako se ne bi previdilo bitne podatke, potrebno je pratiti lokalne i međunarodne vijesti i publikacije, medije i blogove političke opozicije, arhivirane sajtove (putem pretraživača **Wayback Machine** ili **CachedView**), baze finansijskih i pravnih podataka (neki svjetski poznati primjeri su LexisNexis ili Bloomberg Law, ili baze podataka koji su procurili, Offshore Leaks, Paradise Papers, Panama Papers, Bahama Leaks i dr.). Deep Web sadrži informacije do kojih se ne može doći putem običnih pretraživača. Pretraživač **Tor** je besplatan softver i otvorena mreža koja omo-

gućuje anonimno objavljivanje i pretraživanje. Ovo je od velike koristi za aktiviste i novinare u zemljama koje ograničavaju slobodu govora i/ili pristup internetu. Neki od preporučivih sigurni(ji)h alata su Signal za komunikaciju, Proton za mail prepisku, VPN za sigurno anonimno pretraživanje weba (popularan besplatan open source VPN je OpenVPN).

Sav relevantni materijal koji smo pronašli, moramo pažljivo čuvati, dobro arhivirati, katalogizirati i kontinuirano dopunjavati. Pogotovo se online sadržaj često izmjenjuje. To može biti i zbog pritiska političkih elita. Stoga su datumi, izvori i reference od ključnog značaja za preciznu orijentaciju u cijeloj priči.

Za zemlje koje zaostaju za digitalnim i informacijskim trendovima kakva je i Bosna i Hercegovina, prvi izvor informiranja prije su nezadovoljni građani, građanske inicijative te zviždači iz redova samih vlasti. Ipak, postojeći online prostor nas može uputiti u kontekst, a njegovo dublje pretraživanje na potencijalno korisne druge adrese.

Faza 1: Istraživanje zadovoljstva javnim uslugama u Mostaru

U maju 2016. godine Mreža Naše društvo objavljuje rezultate svojih prvih istraživanja. Prethodio im je niz sastanaka s voditeljima područnih ureda te rad s građanima kroz fokus grupe, a u svrhu prikupljanja informacija o stanju i radu mjesnih zajednica u Gradu. Hercegovačko-neretvanski kanton jedini je u Federaciji BiH u kojem nije donesen Zakon o lokalnoj samoupravi, pa tako mjesne zajednice, tijelo direktnog kontakta na relaciji građanin-vlast, u Gradu Mostaru nemaju status pravne osobe. U praksi su administrativnu ulogu preuzeli područni uredi, a povjereničke funkcije delegirane su gradskim službama. Rezultat sive zone u kojoj se nalaze mjesne zajednice, nepostojanje je alata demokratskog izbora povjerenika i otežan kontakt između povjerenika delegiranog iz gradskih službi i područja koje predstavlja. Voditelji područnih ureda, kao i koordinatori i povjerenici MZ u gradskim i prigradskim naseljima istakli su brojne poteškoće na relaciji građanin-mjesna zajednica-područni ured-službe Grada. Unatoč postojanju Zakona o upravnom postupku Federacije BiH kojim se nalaže dostava povratne informacije podноситelju, u praksi su povratne informacije vezane za građanske prijedloge i inicijative upućene Gradu preko mjesnih

zajednica i područnih ureda – nepostojeće. S vremenom je došlo do dramatičnog opadanja broja predanih zahtjeva, a istraživanje je pokazalo da mnogi građani danas niti ne znaju gdje su prostorije njihovih mjesnih zajednica niti ko im je povjerenik. U praksi su MZ svedene na birokratske poslove (matični uredi, ovjere) i povremeni terenski rad (popis domaćinstava). To je kontekst u kojem se građane pitalo za najveće probleme i nezadovoljstva u odnosu na svoju okolinu. Ankete su pokazale da su građani najnezadovoljniji **održavanjem zelenih površina (35%), stanjem cesta (32%), stanjem i održavanjem dječjih igrališta (29%) i odvozom otpada (29%)**. Građani prigradskih naselja ubjedljivo su najnezadovoljniji **odvozom otpada (32%), divljim deponijama (29%) i stanjem cesta (29%)**. Grad Mostar ima 41 mjesnu zajednicu i 35 povjerenika. Neke MZ nemaju nijednog, neke i po dva, a jedan povjerenik je na funkciji još od prije rata. Stanje ureda MZ je nezadovoljavajuće, informatički siromašno, a neki prigradski uredi čak su višestruko vandalizirani. Aktivniji povjerenici tvrde da unatoč postojećim inicijativama MZ i PU, podrška građana za kapitalne projekte izostaje, a pojedini su istakli potrebu za izradom građanskog budžeta. Prema sektorima nezadovoljstva, glavni adresati čije odgovore građani nikada nisu dobili su Služba za komunalne poslove, Odjel za gospodarst-

vo, komunalne i inspekcijske poslove te Odjel za urbanizam i građenje.

Već narednog mjeseca izlaze rezultati istraživanja zadovoljstva javnim uslugama u nadležnosti Grada. Najlošije ocjenjene (1–5) bile su **zelene površine (2,16)**, **urbanizam i građenje (2,23)**, **imovinsko-pravni poslovi i usluge (2,31)** te **privreda (2,38)**. Ovo su četiri polja u kojima se obaveze lokalne vlasti ispunjavaju najnekvalitetnije ili građanima jednostavno nisu dostupne. Veliko nezadovoljstvo javnim uslugama u Gradu uopće je evidentno, no, prateći istaknute najlošije ocijenjene četiri, adresati su prema zakonskim nadležnostima u najvećem obimu – Odjel za privredu, komunalne i inspekcijske poslove – za zelene površine i privredu, te Služba za komunalne poslove – također za zelene površine. U startu se ispostavlja kako je manjkava oblast u Mostaru – komunalna privreda – sektor koji bi se bavio komunalno-uslužnim djelatnostima sa zadatkom stvarnih zadovoljavanja osnovnih potreba stanovništva. Uz spore i dugoročne procedure registracije i savjetovanja privrede i zanatstva motivacija građana za bavljenje samostalnim preduzetništvom teško može biti potaknuta. I samo loše stanje zelenih površina negativno utječe na razvoj privrede. Osim što odbija ekonomska ulaganja i smanju-

je vrijednost potencijalnih investiranja, narušen je i estetski i zdravstveni aspekt svakodnevnice. Prijeko je potrebna strategija koja će građanima olakšati pokretanje samostalnih poslova i projekti koji će promovirati poduzetnički entuzijazam. Službi za građevinske propise adresira se sporost i nekvaliteta izdavanja urbanističkih saglasnosti, što rezultira demotivacijom građana za pokretanjem poslova koji ovise o prostornim uređenjima i rješenjima. Opet, projekti kojima bi se pojednostavile procedure u korist ekonomskog značaja mogli bi donijeti poboljšanje. Za imovinsko-pravne poslove i usluge nadležan je Odjel za finansije i nekretnine te Služba za nekretnine. U sličnom tonu, veliko je nezadovoljstvo samim procedurama koji se odnose na ove poslove i usluge. Obzirom da je ovaj Odjel nadležan i za upravljanjem poslovnih prostora u vlasništvu Grada, izostanak korištenja istih od strane građana također ocrtava stanje tromosti i zastoja. I ovdje je prijeko potrebna strategija zagovaranja i promocije privatnog poduzetništva. Među najlošije ocijenjenim stavkama u anketi izdvajaju se, opet: **Održavanje lokalnih cesta i ulica (1,90)**, **Stanje lokalnih cesta i ulica (1,94)**, **Kvalitet održavanja čistoće na javnim površinama (1,96)**. Svaka u nadležnosti Odjela za privredu, komunalne i inspekcijske poslove s kojim smo priču i započeli. Razlika između najlošije i najbolje ocijen-

jenih stavki koje se tiču javnih usluga uočljivo je mala: **Biblioteke (3,09), Odgoj, obrazovanje, mladi i sport (3,05), Javni prijevoz (2,99), Groblja (2,89).**

U julu 2016. Pravo na grad osvrnuo se i na [mišljenja i iskustva studenata o studentskom standardu i životu u Mostaru](#). Mostar je studentski grad u kojem se oko dvije visoke školske ustanove Univerziteta Džemal Bijedić i Sveučilišta u Mostaru godišnje okuplja više hiljada mladih ljudi. Iz dosta subjektivnih iskaza u fokus grupama, i unatoč generalno slabom poznavanju prava, procedura i mogućnosti u sektorima o kojima je bilo riječi, kao i iskazanog nedovoljnog poznavanja studentskog standarda i značaja istog, pored pitanja zdravstvene zaštite, socijalne nesigurnosti, manjka infrastrukture i društvenog angažmana građana, (o čemu su mišljenja znala biti i različita i pod međusobnim utjecajem govornika), **studenti su ubjedljivo najveće nezadovoljstvo iskazali stanjem čistoće i održavanja zelenih površina u gradu.** Smeće po ulicama, manjkave i prljave zelene površine, mali broj kanti i kontejnera, neredovan odvoz otpada, sve to, složni su, negativno djeluje na kvalitet studentskog života u Mostaru. Studenti iz drugih sredina složni su kako su one mnogo bolje održavane od Mostara. Između ostalog, slažu se i oko toga da je izgrad-

nja sportske dvorane ili velikog rekreativno-sportskog centra među najvećim prioritetima. Od Grada se očekuje više ulaganja u studentske projekte, više podrške omladinskim organizacijama i više poticaja mladima da postanu aktivni članovi društva. Predlažu uvođenje posebnog studentskog servisa za mlade koji bi olakšao dolazak do honorarnih poslova, ali i bolje saradnje s vlastima. Evidentno je da Grad mora više raditi na stvaranju uvjeta za afirmaciju mladih ljudi u društvu, a prijeko je potrebno uspostavljanje strategije i sistema djelovanja u kojem će predstavnici studenata i mladih imati priliku kvalitetno komunicirati s predstavnicima vlasti i dobiti potrebnu podršku. 2020. godine ovi podaci dopunjeni su kroz [istraživanje mišljenja, zabrinutosti i očekivanja mladih Mostara](#). Rezultati istraživanja obavljenog pred dugo čekane lokalne izbore, pokazali da **66,5% mladih Mostara namjerava glasati, ali je samo 18% njih iskazalo vjeru u poboljšanje nakon izbora**. Oko polovice ispitanika/ca (51%) ne namjerava napustiti BiH u narednih 5 godina, ali je većina samo djelomično zadovoljna životom u gradu. Podaci ukazuju na to da su tri najistaknutija problema mladih u Mostaru nezaposlenost, niski prihodi i nedostatak gradske podrške mladima.

Dobijanje poruka podrške i prepoznavanja važnosti antikoruptivnih akcija od lokalne javnosti ključni je korak u borbi za odgovornije i poštenije društvo. Duboko narušeno povjerenje građana u vlast i javne institucije predstavlja značajan izazov za bilo koje antikoruptivno djelovanje u Bosni i Hercegovini. Nepovjerenje je podjednako prisutno na svim relacijama između pojedinaca, lokalnih zajednica, nevladinih organizacija i medija. Direktnim kontaktom s lokalnom zajednicom i osvajanjem njenog povjerenja uvećava se ozbiljnost antikoruptivne borbe, olakšava se podizanje svijesti o pravima, odgovornostima i dužnostima u državi, promovira se solidarnost te se stvara veći pritisak za rješavanje datog problema.

Politički kapitalizam u Bosni i Hercegovini opstaje tako da političke oligarhije pozicionirane prema etničkoj mapi zemlje, s jedne strane, davanjem političkih, društvenih i ekonomskih povlastica određenom broju birača kontinuirano osiguravaju dovoljan broj glasova na izborima, dok se s druge strane neosporavanjem takvih praksi korupcija afirmira te se obeshrabruje bunt kod građana koji su ostali iz-

van podjele kolača. Sličan koruptivni model postoji i u odnosu vlasti spram 'stranačkih nevladinih organizacija', kao i javnih i privatnih medija koji svoju egzistenciju osiguravaju podupiranjem vladajućeg političkog kartela. Ovakav sistem strateški onemogućava razvoj kritične građanske svijesti i formiranje zdravog javnog diskursa kada je riječ o suzbijanju korupcije.

Solidarnost, kako unutar lokalnih zajednica, tako i između gradova, kantona i entiteta zbog visoke upravljačke fragmetiranosti zemlje i neadresiranih problema iz prošlosti sistematski se prevenira. Iako se ne može reći da su proizvele značajne promjene, velike demonstracije diljem Bosne i Hercegovine 2014. godine načinile su primjer mogućnosti prevazilaženja pomenutih barijera i konkretnog izlaska na ulice u protest protiv korupcije i organizovanog kriminala vrha države. Nažalost, osam godina kasnije, ovaj scenarij čini se dobrim dijelom neponovljivim, dok je sistemska korupcija metastazirala.

Ključni nalazi Balkanske istraživačke mreže iz 2018. godine o izvještavanju o korupciji u lokalnim medijima u Bosni i Hercegovini govore da je izvještavanje o korupciji u velikoj mjeri instrument glavnih političkih partija putem kojeg se vrše politič-

ki pritisci i borba za prevlast, da pristup informacijama za medije varira u skladu s njihovim političkim opredjeljenjem te da mediji i zvaničnici u oblasti vladavine prava okrivljuju jedni druge za podbacivanja u borbi protiv korupcije.

Sloboda medija kao demokratski princip osnovna je alatka za efikasnu prevenciju i borbu protiv korupcije. Slabi tehnički kapaciteti, loša ekonomska pozicija i izražen pritisak političkih partija, razvoj slobodnih medija u Bosni i Hercegovini otežavaju već tri decenije. 2017. godine **Freedom House** u svom izvještaju **'Nations in Transit'** medijsko tržište u BiH karakterizira kao prezasićeno: 9 dnevnih novina, 8 novinskih agencija, preko 100 štampanih časopisa, 46 televizijskih i 148 radijskih stanica. Skoro trećina TV stanica, njih 15, i oko dvije petine radijskih stanica, njih 65, su javni mediji koji se finansiraju iz državnih budžeta. Preko javnih natječaja vlast sredstva dodjeljuje i većem dijelu privatnih medijskih kuća, što u Bosni i Hercegovini podrazumijeva pristajanje na određeni politički pritisak. Preostali mali broj nezavisnih medija opstaje pretežito zahvaljujući projektima koje podržavaju različite strane ambasade i međunarodne organizacije. Europska unija kontinuirano upozorava na nedostatak slobode izražavanja, neriješena pitanja

statusa javnih emitera i politički pritisak na medije i novinare u Bosni i Hercegovini.

Medijski ekosistem u BiH generalno funkcionira kao alat za dominaciju političkih oligarhija. Bilo da se radi o medijima koji su potpuno pod kontrolom određenih političkih partija ili o onima koji su pod njihovim indirektnim utjecajem, putem mreža medija politički krugovi mobiliziraju potporu birača i diskreditiraju političke oponente. Javni medijski prostor u potpunosti je instrumentaliziran za partikularne političke ciljeve, a to podrazumijeva prije svega spriječavanje bilo kakvih reformi i borbe protiv korupcije i organiziranog kriminala. Sprega medija i političkih elita, prema ideološkim potrebama, doprinosi i proizvodnji daljnjih podjela u već fragmentiranom bosanskohercegovačkom društvu. Obzirom na slabe profesionalne i tehničke kapacitete javnih servisa u Bosni i Hercegovini, kao i na uspon digitalno doba, političke oligarhije raspolažu i obimnim online medijskim mrežama s istom svrhom. Tehnički potkapacitiran, a zasićen medijski ekosistem koji je gotovo u potpunosti pod pritiskom političke instrumentalizacije te u kojem su izvjesne medijske agencije produžena ruka političkih oligarhija, nije u stanju iznijeti se s osnovnim izazovima razvoja demokratskog i

slobodnog društva, a još manje s borbom protiv korupcije. Dok su slobodni novinari pod pritiskom profesionalnih i finansijskih izazova, prijetnji, zastrašivanja, verbalnog i fizičkog nasilja te blokiranja pristupa informacijama, iz državnih institucija uglavnom se cinično govori o slabom angažmanu medija u borbi protiv korupcije.

U fragmentiranom političkom i društvenom uređenju sa sistemskom korupcijom kao primarnom političkom agendom i medijskim ekosistemom duboko upletenim u nju, građanski subjekt biva oštećen za razumijevanje političke stvarnosti oko sebe. Tome pogoduje i narušeno povjerenje velikog broja građana, kako u vlast, tako i u medije, a što se najjasnije pokazuje niskom izlaznošću građana na izbore. U kontekstu ove pasivnost treba razumijevati i rijetkost demonstracija pred javnim institucijama. Nevladine organizacije u Bosni i Hercegovini koje se bave istraživanjem koruptivnih radnji u opisanom kontekstu primorane su same djelovati kao medij. U malom dijelu medijskog okruženja koje se može smatrati nezavisnim postoji kooperacija medija i nevladinih organizacija, ali je to daleko od dovoljnog za istrajnu i predanu borbu protiv sistemske korupcije. Efikasno predstavljanje rezultata svojih antikorupcijskih istraživanja i radnji javnosti

za mnoge nevladine organizacije predstavlja dodatan tehnički, vremenski i finansijski izazov.

Mreža Naše društvo odlučila se u samom startu za samostalnu produkciju i distribuciju relevantnih informacija vezanih za projekat Pravo na grad. Prije svega je riječ o web stranici **pravonagrad.ba** na kojoj je dokumentiran praktički svaki korak aktivističke borbe. Tu su brojni video prilozi, radijske reportaže, podcasti, kao i svi relevantni dokumenti vezani za korupciju u Mostaru te također, što je posebno važno, niz priloga posvećenih glasu građana, jer se za svaki problem vezan za komunalu i gradsku čistoću koji bi isplivao iz istraživanja i komunikacije s predstavnicima vlasti i drugim tijelima, prije svega ispitalo mišljenja samih Mostaraca i Mostarki.

O ZAGOVARANJU

Aktivisti i organizacije civilnog društva koje žele utjecati na javne politike moraju voditi strateške zagovaračke kampanje. Istraživanje i analiza ne znače ništa ukoliko ne dođu na stol pred kreatore politika. Ovdje je ključan kontekstu i prostoru prilagođen zagovarački pristup. Zagovarati se može u ime obespravljenih i oštećenih, zajedno s njima ili oni sami vode kampanju kojom se traže izvjesne promjene. Uključivanje u zagovaračku kampanju onih najpogođenijih određenim slučajem korupcije trebalo bi, ipak, biti prioritet. Osim toga, tu se kriju prva iskustva i uvidi, ali i ideje adresiranja datog problema. Vladajuće elite često govore u ime obespravljenih bez da su s njima najprije uspostavili iskreno partnerstvo, što može uzrokovati samo rast nepovjerenja. No, ovo je i prilika učiniti to što su vladajući propustili.

Zagovaranje podrazumijeva **sistematski i strateški pristup utjecanja na načine upravljanja, politike institucija i pravne prakse**. Uz nju ide preuzimanje **odgovornosti** za zagovaračke poruke i aktivnosti, jer zagovarajući nešto odgovoramo svima koji su datim problemom pogođeni. Zagovarački **legitimitet** odnosi se na autoritet s kojim se

zagovara. Legitimnog zagovarača se problem koji je u pitanju direktno tiče. Ili su sami pogođeni datim problemom ili iskreno i opravdano govore u ime nekoga drugog. Zagovaračku **moć** povećava broj ljudi koje se može pokrenuti, kvalitet istraživanja i preporuka rješenja, kao i međunarodne mreže na koje se može računati za potporu. **Participativnost** zagovarivanja podrazumijeva uključivanje u proces svih ljudi zainteresiranih ili pogođenih nekim problemom. Ostvaruje se kroz saradnju i konsultacije između svih zainteresiranih za stvar koja se zagovara. Zagovarivanje je **reprezentativno** ako su pogledi i mišljenja ljudi uključenih u proces tačno i pošteno prikazani u svim zagovaračkim fazama. Reprezentativnošću se revidiraju, potvrđuju i učvršćuju poruke, odluke i aktivnosti zagovaračkog procesa.

Nakon obavljenih potrebnih istraživanja zagovarivanje se formulira jasnim definiranjem: 1) **zahtjeva** – ovisno o ishodu koji bi riješio otkriveni problem, o potrebi za sankcioniranjem prošle ili trenutne koruptivne radnje, o mogućnostima spriječavanja korupcije u budućnosti; 2) **donosioca odluka** – ovisno o tome ko ima moć da prihvati zagovaračke prijedloge, ko ima kapacitet da ih sprovede, ko ima autoritet da otkrivenu korupciju kazni, kao i da istu spriječi u budućnosti; 3) **rok** – ovisno o tome do kada se

traži ostvarenje ispostavljenih zahtjeva i u kom trenutku donosioci odluka mogu biti smatrani odgovornima za neisporučivanjem očekivanih promjena.

Prvi korak obično je informiranje samog donosioca odluka o tome šta se i do kada traži. U slučaju izostanka kvalitetne komunikacije na ovoj relaciji, a od ključne je važnosti nastojati voditi je prijateljski i ažurno, strategija se usmjerava na izgradnju izvanjskog pritiska na donosioca odluka, što uključuje medijsku kampanju, okupljanja, proteste i štrajkove. Od velike je pomoći imati unaprijed određena ključna tri elementa zahtjeva, adrese na koju se šalje i roka do kojeg se očekuje njegovo ispunjavanje, kako bi se neovisno o ishodu komunikacije s vlastima imao spreman plan za nastavak zagovaranja drugim sredstvima.

Prije početka kampanje, važno je procijeniti kapacitete zagovaračkog tima. Može li se mobilizirati veliki broj ljudi, mogu li se uvjerljivo i dovoljno jasno ispričati priče koje se tiču otkrivene korupcije, ima li dovoljno resursa za rad, može li se voditi više kampanja istovremeno? U okvirima odgovora na ova pitanja dalje se lakše analizira slučaj i formulira zahtjeve koji imaju najviši prioritet. Identificiranje najvažnijeg problema

- procjena njegovog obima, izvora, prepreka i mogućih rješenja
- jedan je od prvih i presudnih koraka zagovaračkog procesa.

Slijede daljnja pitanja: Je li moguće ostvariti jednom formulirani zahtjev u određenom vremenskom roku? Ko se u datoj strukturi nalazi bliže, a ko dalje u odnosu na otkriveni problem? Jesu li rješenja koja se nude najbolja moguća? Kakvi podaci podupiru našu teoriju? Koga se još tiče ovaj problem? Postoji li mogućnost uspostavljanja saradnji, partnerstava i koalicija? Na koga se još može računati kao na saveznika? Kome adresiramo zahtjev i ko još može imati utjecaja na donosioca odluka? Koje su naše potencijalne strateške i dugoročnije saradničke mreže?

Koalicije se obično formiraju zbog lakšeg progovaranja jednim glasom o datom problemu, zbog dijeljenja resursa, vještina i praksi, razmjene iskustva i iskazivanja solidarnosti, ili prosto kako se zagovaračke kampanje ne bi duplale ukoliko se više timova bavi istim problemom. Uspostavljanjem veće, partnerske inicijative dobija se više kontakata sa akterima kojih se zagovarački problem najviše tiče, a koje se potom lakše upoznaje sa detaljima istraživačkog rada. Dobra reputacija zagovaračke kampanje je također nešto na što treba posebno paziti. Prizna-

vanje i pohvala uočenih dobrih i po društvo pozitivnih praksi iz struktura kojih se zagovarački problem tiče daju dodatni legitimitet kampanji.

Ukratko, zagovarački proces treba postići sljedeće: skupljanje dokaza za ključnu poruku koja se šalje (istraživanje, analize, konferencije, razgovori s ekspertima i naučnicima); ispostavljanje slučaja nadležnim tijelima (lobiranje, sastanci, događaji, okrugli stolovi); izazivanje pritiska potrebnog za željene promjene (izgradnjom partnerstava ili koalicija, medijskim istupima i materijalima ili protestima).

Zagovaračka kampanja Prava na grad imala je nekoliko ključnih zahtjeva, obzirom na njihovo neispunjenje, aktualnih i danas. Prvi je povratak mostarske komunale u zakonske okvire zahtjevan do kraja 2017. godine, na što su se vlasti oglušile. Krivična prijava proširena s kasnijim slučajem trovanja Mostara nosila je zahtjev hitne javne ostavke čelnih ljudi Grada Mostara, što je također ignorirano. Inicijalni zagovarački zahtjev ispostavljen je i novim mostarskim vlastima. Do danas bezuspješno.

Sam projekat Pravo na grad provodi koalicija Udruženja Futu-

ra, Centra Sensus i OKC Abrašević, dakle kombinacija različitih vještina, znanja i kapaciteta korisnih za društveno angažiran rad. Osim toga, uz sve tri grane vlasti, primarni sa-govornik projekta je sam građanin Mostara kojemu su istraživanja Mreže Naše društvo po prvi put dali glas.

Faza 2: Zagovaračka kampanja

Sa svim do sada predstavljenim istraživanjima i jasnijim uvidom u dominantne probleme građana, početni parametri života u Mostaru napokon su bili uspostavljeni i potraga za razlozima nepodudarnosti tokova novca i stanja u stvarnosti mogla je da počne. Mreža Naše društvo najavila je u junu 2017. godine početak **druge faze projekta Pravo na grad** u kojoj se fokus stavlja na dvije oblasti kojima je iskazano najveće nezadovoljstvo među građanima. Za potrebe rješavanja urbanističkih prepreka najavljeno je uspostavljanje Vijeća urbanista i arhitekata Mostara čiji zadatak će biti kroz zasjedanja i razgovore doći do mogućih rješenja vezanih za ovu oblast i ponuditi prijedloge. Nastavak istraživačkog rada Mreže Naše društvo se, pak, uže počinje baviti pitanjima **komunalnih poslova, čistoće grada i održavanja zelenih površina**, jer se iz svih istraživanja vrlo jasno pokazalo da je upravo oko ovih pitanja stanje u Gradu najzabrinjavajuće.

Predstavljanje druge faze projekta Pravo na grad, 16. 6. 2017. u OKC Abrašević / pravonagrad.ba

GRADANSKI BUDŽET

Budžet ili proračun je osnovni alat kojim neka vlast realizira svoje politike. Riječ je o obimnom i kompliciranom dokumentu koji je zbog administrativne i ekonomske terminologije u osnovi nerazumljiv za širu javnost. Građanski budžet dizajniran je kao pojednostavljena verzija budžeta, dokument pisan lako razumljivim jezikom, prezentiran na informativan i vizualno prijemljiv način, a koji vlast izdaje sa ciljem da se široj javnosti učine dostupnima sve ključne informacije o potrošnji javnog novca. Vlast se treba pobrinuti da svi građani steknu jasan uvid u različite načine na koje budžet utječe na njihove živote. Građanskim budžetom se standardni budžetni dokumenti prevode u pristupačne informacije te se njima potiče šire razumijevanje procesa upravljanja javnim novcem. Svaki bitan dokument iz budžeta se može i mora biti jednostavno prezentiran i objašnjen svim građanima. Iako građanski budžet ne može zamijeniti detaljno raspisane budžetne dokumente, presudan je i kao potvrda važnosti participacije građana, kao i njihovog nadzora nad potrošnjom zajedničkih sredstava. Obzirom da vlastima služe kao čin institucionalizacije predanosti

provođenju i širokom prezentiranju svojih politika, građanske budžete bi prije svega trebala izrađivati i distribuirati sama instanca vlasti o čijem budžetu je riječ, ali ga mogu izrađivati i nevladine udruge i druge zagovaračke grupe. Prilikom izrade građanskog budžeta vlast bi se trebala posavjetovati s nevladinim organizacijama o tome kako identificirati najvažnije i najkorisnije informacije te kako iste prezentirati na jednostavan i funkcionalan način. Konsultacije vlasti s javnosti mogu biti u različitim oblicima, od online anketa do sastanaka predstavnika vlasti s nevladinim organizacijama.

Građanski budžet mora sadržavati informacije o:

- Ekonomskim pretpostavkama na kojima se budžet o kojem je riječ zasniva, kao i očekivanjima rasta i inflacije, te predviđanjima suficita ili deficita po provedbi budžeta
- Izvorima prihoda s kojima se raspolaže
- Alokaciji potrošnje s pojašnjenjem kako se novac troši i zašto
- Bitnim inicijativama koje su vezane za specifične politike s pojašnjenjima zašto je određena potrošnja smanjena ili povećana načinu komunikacije, o tome kako se i kome obratiti za detalje.

Osim toga, budžet može sadržavati i informacije o tome kako je

izrađen, ko ga provodi i ko je odgovoran za koji korak prilikom potrošnje sredstava, a može i prezentirati određene politike vlasti u specifičnom sektoru, poput zdravstva ili obrazovanja, te pojašnjavati koji nivo vlasti je tačno odgovoran za pružanje koje usluge. Građanski budžet bi trebao biti objektivan dokument koji objašnjava politike bez političkih konotacija, koji je namijenjen široj publici i koji se bavi sadržajem i ciljevima budžeta, a ne procesom donošenja istog. Trebale bi ga pratiti jednostavne tablice i grafički prikazi s jasno istaknutim prihodima, rashodima, dugovanjima i raspodjelama sredstava. Trebao bi biti informativan, obuhvatan, pouzdan i relevantan, dostupan u vrijeme kada i sam budžet te distribuiran na svim službenim jezicima zemlje putem brošura, plakata i medija, što je šire moguće. Građanski budžet vlastima trebaju služiti kao alat što većeg uključivanja javnosti, ali i poticanja povjerenja na relaciji vlast-građanin. Budžet za građane izrađuju razvijene zemlje poput Francuske, Italije, Norveške, Švedske, Ujedinjenog Kraljevstva, ali i mnoge druge poput Bocvane, Brazila, Gvatemale, Hondurasa, Indije, ili Kazahstana. U Bosni i Hercegovini građanske budžete izrađuju gradovi Bijeljina, Tuzla i Zenica, sudeći prema novijim istraživanjima Mreže Naše društvo, neuspješno.

PIRAVO NA GRAID

UKLUČI SE U BORBU ZA SVOJA PRAVA

Brošura 'Proračun za građane'

Projekt Pravo na grad krajem 2016. godine predstavio je javnosti brošuru [Proračun za građane](#), pionirski primjer građanskog budžeta, kojim je na jednostavan način prikazana struktura i dinamika kreiranja budžeta u kontekstu Grada Mostara. Mostarci su i na pragu treće decenije 21. stoljeća potpuno isključeni iz procesa donošenja budžeta, što se političkim okolnostima i okoštanim narativima o nemogućnosti izbora teško moglo opravdati. Nepostojanje kontinuirane izrade i distribucije građanskog budžeta ukazuje na veliki jaz između građana i vlasti, a upravo nevladin sektor ima dužnost zauzeti ulogu mosta i obnove povjerenja. Cilj građanskog proračuna osnaživanje je, edukacija i motiviranje građana na participaciju kod donošenja bitnih odluka u svom gradu. Kao jedinica lokalne samouprave, Grad Mostar podložan je zakonima koji definiraju nadležnosti u finansiranju pojedinih oblasti. U podijeljenim oblastima nadležnosti su uslovljene zakonima na kantonalnoj, entitetskoj ili državnoj razini. Iz proračuna Grada Mostara je jasno kako su tri oblasti u potpunosti u nadležnosti Grada – Opća uprava (matični ured, registar birača, javna uprava, civilna zaštita), Urbanizam, prostorno uređenje, stambena politika te Komunalne i druge javne uslužne djelatno-

sti. U brošuri je prikazan proces donošenja budžeta definiran **Zakonom o proračunima FBiH** kojim su utvrđene procedure, kao i krajnji rokovi za pripremu, izradu i analizu budžeta. Aktivnosti započinju u maju, pripremom i analizom DOB-a – Dokumenta okvirnog budžeta tj. akta koji sadrži makroekonomske prognoze prihoda i rashoda budžetskih sredstava za tri naredne godine. Na ovoj osnovi, kao i na osnovi zahtjeva korisnika budžeta Grada, Odjel za finansije usklađuje i pristupa izradi Nacrta budžeta za koji se dalje prikupljaju mišljenja i preporuke Ministarstva finansija. Nacrt po pravilu uređuje Gradsko vijeće te se potom o njemu javno raspravlja. Poslije svega navedenog Gradsko vijeće treba razmotriti i usvojiti Prijedlog budžeta te usvojeni dokument objaviti i dostaviti Ministarstvu finansija. Sve ovo se radi do posljednjeg dana u tekućoj godini. U narednoj godini budžetski okvir se ostvaruje, a sredstva se troše prema prethodno utvrđenim namjenama i planu, o čemu se kvartalno izvještava Gradsko vijeće. Realizacija budžeta se prati i analizira kako bi se u slučaju odstupanja izvršile izmjene budžeta po istoj proceduri. Nadležni organi vrše kontrolu i reviziju izvršenja proračuna i izvještavanja. Ovaj postupak generalno je nepoznat građanima iz razloga što nikada nije postojala inicijativa ni na tragu građanskog budžeta. Osim što su neodržavanjem izbora od

2008. godine pogažena demokratska prava građana, nepostojanjem Gradskog vijeća u Mostaru su obeshrabrene i bilo kakve investicije. U Gradu kojim upravljaju nelegitimne interesne skupine budžetski sadržaj reduciran je na pokrivanje tekućih obaveza, s vrlo malo ili nimalo razvojnih mjera i projekata kojima se želi poboljšati život u Mostaru, a jedan gradski budžet bi po savremenom razumijevanju, primarno trebao biti razvojni. U usporedbi s drugim gradovima iste veličine u Bosni i Hercegovini poput Tuzle, Zenice ili Bijeljine, čak i s manjim brojem stanovnika Mostar je ubjedljivo najbogatiji grad. U 2016. godini budžet predviđen samo za bruto plaće i naknade zaposlenih u gradskoj administraciji iznosio je fantastičnih **14.635.000 KM**. Ovdje treba istaknuti i kako je Odjel za gospodarstvo, komunalne i inspeksijske poslove 2016. godine prema gradskom budžetu raspolagao iznosom od **8.656.17 KM**, značajno većim u odnosu na prethodnu godinu. Iz izdvajanja u oblasti komunalnog sektora i gradske putne infrastrukture, u nadležnosti Odjela za gospodarstvo, komunalne i inspeksijske poslove i Službe za komunalne poslove i zaštitu okoliša tu je: **upravljanje otpadom – 50 000 KM, održavanje aleje platana – 20 000 KM, održavanje hidrotehničkih objekata u Gradu po programu ZKO – 850 000 KM, urbani mobilijar i dekoracija – 80 000 KM, održavanje zelenila po programu ZKP – 1 225 000 KM,**

kafilerijski poslovi - 120 000 KM, održavanje čistoće -1 225 000 KM, tekuće održavanje objekata i uređaja javne rasvjete - 450 000 KM, troškovi utroška javne rasvjete - 1 600 000 KM, tekuće održavanje horizontalne i vertikalne signalizacije - 400 000 KM, održavanje cesta - 1 118 000 KM, uređenje taksi stajališta - 30 000 KM, usluge održavanja željezničkih prelaza - 20 000 KM.

Gradski budžet prije svega je novac građana. Puni se kroz poreze (robe, usluge, dohodak, plaća, imovina) i različite takse i naknade. Prihodi dolaze i od koncesija za korištenje prirodnih resursa koji također pripadaju svim građanima. Kredite koje Grad uzima na kraju imaju otplaćivati sami građani. Javna rasprava, temeljna procedura, kojom se o upravljanju javnim sredstvima pita same građane, u Gradu Mostaru ne postoji ni kao ideja. Iz razgovora s Gradskom upravom prilikom istraživanja i rada na Proračunu za građane, izdvaja se usmeno obećanje Radmile Komadine, glavne savjetnice Grada Mostara, da će se 2016. po proceduri održati javna rasprava prije nego budžet Grada bude usvojen. Po Zakonu javna rasprava se mora održati u 11. mjesecu. Proračun za građane je bez ispunjenog obećanja prezentiran u decembru.

O JAVNIM RASPRAVAMA

Javne rasprave, kao mehanizam osiguravanja učešća javnosti u procesu donošenja zakona, jedan su od najznačajnijih načina borbe protiv korupcije. To je također jedan od alata za izgradnju povjerenja građana u institucije vlasti. Ranija istraživanja nevladinih organizacija ističu kontinuiranu problematičnost provođenja javnih rasprava u Bosni i Hercegovini. Javne rasprave kao demokratski alat ne daju očekivane rezultate, a doprinos javnosti i nevladinih organizacija kroz iste značajno je onemogućen. Bosna i Hercegovina niti nema izgrađen jasan institucionalni okvir kojim bi bili uređeni odnosi i saradnja s organizacijama civilnog društva. Primjerice, ‘Sporazum o saradnji između Vijeća ministara i nevladinog sektora u BiH’ kojim je saradnja trebala biti učinjena praktičnijom i odgovornijom nikada nije razvio učinkovite alate inkluzije civilnog društva kao partnera u kreiranju javnih politika. Ne postoje strateški dokumenti stvaranja poticajnog okruženja za saradnju, kao ni kodeksi dobrog upravljanja. Nisu formirani uredi ni komisije za saradnju s nevladinim sektorom. Ova institucionalna rupa slična je na svim nivoima vlasti. Javne rasprave nisu zakonski uokvirene ni

na jednoj razini, dok su, primjerice, poslovnicima zakonodavnih institucija javne rasprave i njihove procedure propisane nejasno i na različite načine. Time je ohrabrena praksa formalnog provođenja javnih rasprava kojom se eskivira njihova suština. Poslovnici parlamenata/skupština koji se tiču javnih rasprava neprecizni su i uglavnom sadrže obaveze koje organizator javne rasprave ima prema samom parlamentu/skupštini, dok obaveze prema javnosti kao po pravilu izostaju. Na različitim razinama vlasti ne postoji jedinstveno tumačenje i korištenje pojmova poput javna rasprava, konsultacija, saslušanje i svjedočenje, pa posljedično ne postoji ni razumijevanje načina učešća u istima. Poslovnici ne definiraju proceduru uključivanja javnosti putem medija, informativnih kampanja, internetskih stranica. Ne postoji stranica koja bi okupila sve informacije u vezi javnih rasprava na jednom mjestu, a u praksi se niti ne koristi savremena informacijska tehnologija. Poslovnici ne definiraju ni kriterije procjene javnog interesa, kao ni upućivanje propisa i donošenja budžeta u javnu raspravu. Ne postoje standardi pravovremenog i obuhvatnog prezentiranja informacija javnosti. Ne postoji definirano minimalno trajanje javnih rasprava, niti kriteriji za ocjenjivanje uspješnosti istih. Način saradnje vlasti s nevladinim sektorom, dakle, nije opisan nijednim

strateškim dokumentom niti postoji institucionalni i zakonski okvir od kojeg bi se krenulo u definiranje takve saradnje. Ovakvo stanje itekako je išlo pod ruku izvršiteljima vlasti u Gradu Mostaru. Kad je riječ o komunalnim poslovima, kasnije će se ispostaviti da ne samo da nije bilo javnih rasprava, nego za ovu oblast od 2012. do 2019. godine nije objavljen niti jedan jedini tender.

Iako je prilikom izrađivanja prvog građanskog budžeta, Mreža Naše društvo od glavne savjetnice Grada Mostara Radmile Komadine dobila obećanje da će 2016. godine prilikom procesa donošenja godišnjeg gradskog budžeta, po zakonskoj proceduri u 11. mjesecu biti održana javna rasprava, to se nikada nije dogodilo. 2018. godine, međutim, pod ogromnim pritiskom javnosti, Grad Mostar upriličio je, u vrlo nezgodnom terminu otvaranja Mostarskog sajma tog istog jutra, **Prezentaciju programa komunalnih djelatnosti** na kojoj je, bez prisutnosti novinara, šef Službe za komunalne poslove Grada Mostara i jedan od petorice iz krivične prijave Mreže Naše društvo pokazao Powerpoint prezentaciju kojom je bez ikakvog operativnog plana iznesen nerealan Plan utroška od **9 832 818 KM** sredstava namijenjenog za program obavljanja komunalnih djelatnosti. Predstavnici civilnog društva koji su se ovdje, na

ZAKON O SLOBODI PRISTUPA PAINFORMACIJAMA (ZOSPI)

Zakon o slobodi pristupa informacijama (ZOSPI) u Bosni i Hercegovini postoji na državnoj, kao i na razini oba entiteta i legalni okvir je uglavnom međusobno usklađen. Slobodan pristup javnim informacijama je ustavno pravo te sastavni dio prava na slobodno izražavanje utvrđenog članom 10 Europske konvencije o ljudskim pravima. ZOSPI u Bosni i Hercegovini informacije pod kontrolom javnih organa definira kao javno dobro i tvrdi da javnim pristupom informacijama promovira veću transparentnost i odgovornost javnih organa, jer je slobodan pristup javnim informacijama neophodan za demokratski proces. Prema ZOSPI-ju svako pravno ili fizičko lice ima pravo pristupa svim informacijama koje su u posjedu javnih institucija u najvećoj mogućoj mjeri i u skladu s javnim interesom. Informacija podrazumijeva sav materijal putem kojeg se prenose činjenice, mišljenja, podaci ili bilo koji sadržaj, neovisno o formatu, karakteristikama, vremenu nastanka i klasifikaciji, to su: zapisnici, odluke, zaključci, kopije računa o javnim nabavkama, snimci sjednica vlada. Javni organ je svaka institucija zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, organ koji obavlja javnu funkciju, za to je

imenovan ili je ustanovljen u skladu sa zakonom, upravni organ, pravni subjekt koji je u vlasništvu ili pod kontrolom javnog organa, škole, bolnice, fakulteti i sl. U slučajevima u kojima je nejasno koji je javni organ sačinio informaciju, nadležan je organ najbliži istoj. Zakon predviđa određene izuzetke, međutim oni se ne podrazumijevaju. Izuzeci su slučajevi u kojima bi objavljivanje određene informacije osnovano moglo izazivati značajne štete po legitimne ciljeve Bosnu i Hercegovinu na polju sigurnosne i vanjske politike, obrane i javne sigurnosti, monetarne politike i spriječavanja ili otkrivanja kriminala. U tom slučaju, javni organ mora provesti test javnog interesa, što podrazumijeva pažljivo i dubinsko provjeravanje potencijalne štetnosti objavljivanja neke informacije, tj. procjene je li objavom informacije veći javni interes nego eventualna šteta po državu. U nekim slučajevima informacija vezana za treće lice može biti objavljena djelomično, ukoliko na taj način ne gubi smisao. Građanski subjekt zahtjev za informacijom podnosi pismenim putem. Prema zakonu svaki javni organ bi trebao imati spisak svih javnih informacija koje su u njegovom posjedu, te obrazac putem kojeg se informacija traži. U zahtjevu je potrebno navesti što više detalja kako bi vlasnik informacije istu lakše pronašao. Zakonski rok dostavljanja tražene informacije

je 7–15 dana, a krajnji rok za obavještanje o neposjedovanju određene informacije je 7–8 dana. U ovom slučaju upitani organ nas je dužan uputiti na instancu koja informaciju posjeduje. U odgovoru mora biti i pouka o pravnom lijeku, adresa i način žalbe u slučaju da informacija nije dobijena. Po odobravanju informacije, javni organ obavještava subjekt o mjestu i vremenu pristupa istoj, kao i o cijeni kopiranja i umnožavanja materijala. (Prvih 10 stranica je besplatno). Informaciju dobijamo na jednom od službenih jezika. U slučaju odbijanja, javni organ nas mora obavijestiti o razlozima i načinima žalbe za odbijanje pristupa informaciji, kao i troškove iste. Javni organ nema pravo pitati o razlozima i svrsi traženja određene informacije. Nezadovoljni subjekt može se žaliti ombudsmenima i upravnoj inspekciji. Ombudsmeni mogu na bilo čiji zahtjev i po svojoj službenoj dužnosti razmatrati (ne)poštivanje zakona, izdavati vodič i preporuke za njegovu bolju primjenu, a u svom godišnjem izvještaju mogu uključiti posebne dijelove koji se tiču primjene ZOSPI-ja i uputstava bolje primjene zakona u svim javnim institucijama zemlje. Svako lice koje nije zadovoljno (ne)dobijenom informacijom ima pravo pismene ili usmene žalbe u upravnoj inspekciji radi zaštite svog prava na pristup informacijama. ZOSPI predviđa i novčane kazne za nepoštivanje zakona u iznosu

od 1000 do 15 000 KM.

Početak pravne regulacije slobodnog pristupa informacijama nalazimo u SAD-u 1996. godine kada je prvi put usvojen ovakav zakon. ZOSPI na nivou Bosne i Hercegovine usvojen je 2000. godine, a 2001. zakoni su usvojeni i na entitetskim nivoima, dok je u Brčko distriktu BiH na snazi Uputstvo za primjenu Zakona o slobodi pristupa informacijama BiH. Generalno, ZOSPI zbog vremenskog okvira davanja pristupa informacijama nije toliko namijenjen novinarima i medijima koliko nevladinim organizacijama i aktivistima koji prikupljaju materijale o procesima i odlukama u određenim oblastima, te ih po obradi stavljaju na raspolaganje javnosti. U odnosu na postojeći ZOSPI, do sada prakticirana sloboda pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini mogla bi biti dodatno limitirana. Niz organizacija civilnog društva ukazuje na opasnost od usvajanja novog ZOSPI-ja čiji je prednacrt Ministarstvo pravde BiH objavilo početkom 2021. godine. Novi zakon predviđa široku listu mogućih izuzetaka kod davanja pristupa informacijama u vlasništvu javnih organa, nejasno definira test javnog interesa, s čijom definicijom i provedbom je i do sada bilo problema – institucije odbijaju dati informacije navodeći u odgovorima da za takvo što ne postoji javni interes ili da se

radi o ličnim podacima čije objavljivanje bi ugrozilo Zakon o zaštiti ličnih podataka. (Iako ZOSPI ne bi smio biti ograničen nijednim drugim zakonom, upravo ovaj javni organi koriste kako bi izbjegli davanje informacija). U ovom slučaju od važnosti je zahtjevati dokaz o provedbi testa javnog interesa, tj. jasno obrazloženje o informacijama koje sadrže lične podatke. Prednacrt novog ZOSPI-ja podrazumijeva i izuzimanje dosadašnje nadležnosti institucije ombudsmana za ljudska prava BiH za praćenje implementacije zakona, te predlaže da ulogu žalbenog organa obavlja Žalbeno vijeće pri Vijeću ministara koje se ne može smatrati nezavisnim organom jer ga imenuje upravo izvršna vlast. Prvi prednacrt ovog zakona obaran je 2013. i 2016. upravo intervencijom civilnog društva. Svaki prijedlog došao je iz Ministarstva pravde BiH. Degradiranje ZOSPI-ja ogleda se i u načinu na koji su predviđene novčane kazne. Naime, nejasno je ko u kojem momentu plaća koliku kaznu. Osim toga, isplaćivanjem kazni iz budžeta ne unaprijeđuje se rad jednom kažnjenih institucija. Prednacrtom novog ZOSPI-ja bio bi produžen i rok za dostavljanje traženih informacije do 30 dana. No zanemarimo li modifikacije, evidentno je da i bez problematičnog prednacrtu novog ZOSPI-ja postoje brojni problemi s provedbom aktualnog ZOSPI-ja.

Istraživanja, kao i aktivističko iskustvo Mreže Naše društvo, pokazuju brojne probleme s korištenjem ZOSPI-ja na različitim razinama vlasti i u različitim dijelovima BiH. ZOSPI su u Gradu Mostaru prekršili i Gradska uprava i njegovi Odjeli i Službe i sva tri javna komunalna preduzeća. Osim probijanja zakonskih rokova za odgovor, česta praksa naših institucija jesu nepotpuni ili odgovori na sva druga pitanja osim postavljenog, čime se komunikacija odugovlači, istraživački proces usporava, a istraživač umara. Ipak, određeni računi i dokumenti, iako manjkavi i nepotpuni, jednom napokon skupljeni, pomogli su upotpunjavanju korupcijskog mehanizma u mostarskoj komunalni.

Pozivanje na ZOSPI

Unatoč činjenici da je gradonačelnik Ljubo Bešlić, na samom početku projekta Pravo na grad, kao i na početku njegove druge faze, i napismeno dao podršku Mreži Naše društvo, obrativši se pritom administraciji, Odjelima i Službama Grada s ‘naređenjem’ da učine sve potrebne podatke dostupnima (iako je to svakako njihova zakonska obaveza). Ispostavilo se da se do informacija potrebnih kako bi se objasnilo trošenje javnog novca u komunalni ipak moralo dužim putem.

Pozivajući se na ZOSPI, Mreža Naše društvo obratila se u junu 2017. Gradskoj upravi Grada Mostara te komunalnim preduzećima Komunalno, Komos i Parkovi zatraživši odgovore na set konkretnih pitanja koja se tiču organizacije i funkcioniranja komunalnih djelatnosti. Nakon 3 mjeseca čekanja na bilo kakav odgovor, aktivisti upućuju dopise nadležnim upravnim inspektorima, Federalnom ministarstvu pravde i Instituciji ombudsmana za ljudska prava BiH za zahtjevom da u skladu sa svojim nadležnostima reagiraju na grubo kršenje ZOSPI-ja. Set pitanja pratio je vrlo precizno utvrđene stavke kojima bi se odgovorilo na pitanje katastrofalno neuređenog grada.

Od Gradske uprave je zatraženo: Program ZKP-a (zajedničke komunalne potrošnje) i cjenik po kojem se usluge predviđene Programom naplaćuju, katastar zelenih površina za Grad Mostar, ugovore Grada Mostara i poduzeća Komunalno d.o.o., Komos i Parkovi, izvještaj o realizaciji/troškovnik Programa zajedničke komunalne potrošnje za 2016 .godinu.

Od Komunalnog: Broj djelatnika i ukupno zaposlenih radnika na terenu/administrativnim poslovima; iznose plaća zaposlenih, ovisno o poziciji na kojoj su zaposleni (radnik na terenu, administrativni djelatnik, direktor..), struktura kada su u pitanju kvalifikacije zaposlenih, razrađen mjesečni operativni plan rada, novčani iznosi utrošeni na usluge poduzeća Komos i Parkovi, potpisane ugovore Komunalno d.o.o. o suradnji s ovim poduzećima, dokument kojim su definirani normativi rad s definiranim obimom posla, način plaćanja i kontrole obavljenog posla koji se putem naloga dodjeljuje javnim poduzećima Komos i Parkovi, poslove izravno u nadležnosti djelatnika Komunalno d.o.o., troškove iz 2016. godine, poslove u nadležnosti podugovaračkih poduzeća Komos i Parkovi.

Od Komos/Parkova: broj ukupno zaposlenih radnika na terenu/

održavanju zelenih površina/administrativnim poslovima, iznose plaća zaposlenih, ovisno o poziciji na kojoj su zaposleni (radnik na terenu, administrativni djelatnik, direktor), strukturu kada su u pitanju kvalifikacije zaposlenih, dokument kojim su definirani normativi rada s definiranim obimom posla, mjesečne operativne planove rada redovnog održavanje i drugih aktivnosti.

Tražene su, dakle osnovne informacije koje se u normalnim gradovima s odgovornim vlastima mogu naći na službenim web stranicama. Operativni planovi, platne liste, katastri zelenih površina, računi, fakture, bilo kakvi validni dokumenti kojima bi se mogao pratiti rad komunalnih preduzeća, aktivistima su zatajili i Gradska uprava i nadležni Odjeli i Službe, i Komunalno i J.P. Parkovi i Komos.

Pod pritiskom uključivanja viših instanci i inspekcijskih tijela, falični, puni grešaka i sa stvarnošću nekorespondirajući dokumenti dostavljeni su Mreži Naše društvo. Tu su bili i sa stvarnošću nepodudarni računi. Dokument koji su vlasti nazvali programom Zajedničke komunalne potrošnje bio je diletantski ispisan komad papira koji nije u sebi sadržavao nikakav temeljni plan održavanja grada, kao ni operativni i dinamički doku-

ment koji bi precizirao način rada. Hinjena saradnja, naravno, samo je mogla otvoriti novi set pitanja. Obzirom da su ključni dokumenti i odgovori opet izostali, došlo je vrijeme da se ispostave i konkretni zahtjevi od donosioca odluka. **Gradska uprava Grada Mostara, gradonačelnik, Odjel za privredu, komunalne i inspekcijske poslove, Odjel za finansije i nekretnine dobili su rok do kraja 2017. godine da donesu Program Zajedničke komunalne potrošnje, zajedno s operativnim i dinamičkim planom, kako bi građani mogli napokon tačno znati ko će, šta, kada i za koliko novaca raditi u komunalni u 2018. godini, tj. da postupe u skladu sa Zakonom o komunalnim djelatnostima HNK čiji članak 39.(2) jasno kaže da se: „Utvrdjivanje visine sredstava koja se osiguravaju u proračunu jedinice lokalne samouprave vrši na temelju Programa obavljanja komunalnih djelatnosti iz oblasti zajedničke komunalne potrošnje.“. Neposredno pred ispostavljanje zahtjeva procurio je prijedlog proračuna za 2018. godinu, dakako, bez da se o zakonski propisanom programu i razmišljalo. Izgledno je da ova praksa traje najmanje od 2012. godine, što znači da su se iz godine u godinu u komunalu slijevala ogromna javna sredstva van svih zakonskih okvira i bez ikakve ozbiljne namjere održavanja grada. Uključivanjem drugih institucija u ovaj problem, desila se još jedna ključna stvar. Iako je još ranije izvjestan**

broj službenika iz Gradske uprave anonimno dostavljao dokumente koje su gradonačelnik, načelnici odjela i direktori javnih preduzeća aktivistima i javnosti nezakonito uskratili, iz straha za snošenje odgovornosti za ovaj, sad već očiti kriminal, gradski službenici panično su počeli slati dokumente koji su inkriminirali različite osobe i grupacije. Bila je to sjajna prilika da se cijela korumpirana struktura razotkrije i uveže u koherentnu priču. Rok za ispunjenje zahtjeva je, naravno, istekao, te je 2018. podignuta prva krivična prijava.

U Z B U N J I V A Č I

Uzbunjivačima ili zviždačima (*whistleblowers*) nazivamo građane koji istupaju i javno ukazuju na korupciju, kriminal u javnim organima i institucijama, vanzakonsko i netransparentno upravljanje javnim novcem, nerad krivičnih organa i ostale nezakonite radnje. Ono što motivira pojedince da postanu uzbunjivači jest njihova savjest, osjećaj odgovornosti i postavljanje zakona države iznad ličnih ili stranačkih interesa ukoliko se radi o politički aktivnim pojedincima.

Na razini Bosne i Hercegovine je 2013. godine usvojen Zakon o zaštiti lica koja prijavljuju korupciju u institucijama Bosne i Hercegovine. Status uzbunjivača i zaštitu istog prema ovom zakonu dodjeljuje Agencija za prevenciju i koordinaciju borbe protiv korupcije. Problem je u činjenici da u skladu s državnim zakonom status uzbunjivača može dobiti samo 22 000 uposlenih u nekoj od 75 državnih i javnih institucija. Uposlenike institucija nižih nivoa ovaj zakon ne štiti. Iz ovog razloga Agencija za prevenciju korupcije odbija najveći dio prijava za dodjelu statusa i zaštitu uzbunjivača. Zbog nepovjerenja u sistem i institucije koje bi trebale pružiti potporu

i zaštitu za lica koja se ohrabre prijaviti koruptivne radnje, najveći broj koruptivnih djela u konačnici ostaje neprijavljen. Različiti oblici pritiska, mobinga, ucjenjivanja otkazima i disciplinski postupci najčešće su metode kažnjavanja lica koja korupciju ipak odluče prijaviti.

Zahvaljujući kompleksnoj ustavnoj strukturi i fragmentiranosti nadležnosti institucija, oblast zaštite uzbunjivača teško se može urediti jedinstvenim zakonom. Federacija Bosne i Hercegovine nema zakon koji uokviruje pojam i zaštitu uzbunjivača, a iste ne štite ni druga zakonska rješenja na koja se mogu osloniti uposlenici državnih institucija (Nacrt zakona o zaštiti uzbunjivača na sjednici Predstavničkog doma Parlamenta FBiH nije dobio potrebnu većinu glasova za njegovo usvajanje), dok postojeći zakon u Republici Srpskoj nije usklađen s natkrovljujućim državnim. Iako za razliku od državnog, zakon u RS obuhvata i javni i privatni sektor, sistem zaštite lica koja prijave korupciju upućuje na nadležne sudove. Rezultat je mali broj prijava korupcije u ovom entitetu.

U Bosni i Hercegovini, dakle, ne postoji valjani okvir na osnovu kojeg bi se uzbunjivače zaštitilo, pa se tako savjesne po-

jedince koji istupe protiv korupcije kontinuirano izlaže opasnosti od osvete i progona, a uzbunjivačka praksa biva dugoročno obeshrabrena. Zbog ove činjenice u Bosni i Hercegovini postoji tek izvjestan broj tajnih uzbunjivača. Prvi uzbunjivač u Bosni i Hercegovini, Milan Vukelić, čovjek koji je raskrinkao nezakonite radnje prilikom građevinskih radova financiranih iz budžeta grada Banja Luka ubijen je autobombom 2007. godine. Naručioc ubistva do danas nisu pronađeni.

Dok primjerice u SAD-u uzbunjivači po prijavi korupcije i kriminalnih radnji od države dobiju nagradu do 10% iznosa utvrđenog u prijavljenim koruptivnim djelima u obliku uplate u Fond solidarnosti koji funkcionira za potrebe udruženja uzbunjivača, a koji služi upravo za zaštitu lica koja prijavljuju korupciju od potencijalnih otkaza i progona, u Bosni i Hercegovini se nepostojanjem adekvatne zaštite uzbunjivača savjesni građani obeshrabruju, državni budžeti kontinuirano oštećuju, a korupcija ostaje siguran način bogaćenja.

Zviždači koji su pomogli istraživanju Mreže Naše društvo bili su prije svega službenici same gradske uprave, njenih odjela i službi. Kontinuiranim izvještavanjem, kako o stanju na ulicama

grada, tako i o zatajenim aranžmanima gradske administracije, ali prije svega zahvaljujući istraživački utemeljenim i jasno formuliranim zagovaračkim zahtjevima, Mreža Naše društvo uspjela je, unatoč neprijateljski nastrojenoj vrhuški Grada, ostvariti kontakt s upravom preko savjesti pojedinih uposlenika gradske administracije, čega je rezultat dolazak do ključnih dokumenata koje su čelnici Grada, kršeći zakon, sakrivali od javnosti. Kontinuiranim istupanjem u javnost s novim informacijama u vezi zagovaračke kampanje, Mreža Naše društvo ujedno je ispostavljala i adresu na koju su insajderi kasnije mogli anonimno poslati bitne informacije i dokumente.

KRIVIČNA PRIJAVA

Unatoč nepostojećoj zaštiti, svaki građanin ima pravo i obavezu prijavljivanja istražnim i krivičnim organima posvjedočenog krivičnog djela ili koruptivnog djelovanja. Neprijavlivanje krivičnog djela se tako i samo može tužiti kao krivično djelo. Građanin koji ima informaciju ili dokaz o počinjenoj korupciji, prijavu podnosi pismenim ili usmenim putem nadležnom Tužilaštvu, sa sviješću o posljedicama lažnog prijavljivanja. Kada nadležni tužilac stekne uvid u prijavljene radnje i ocijeni ih kao potencijalno krivično djelo, donosi naredbu o sprovođenju istrage. Kompiliraju se podaci o počinitelju, opis djela i način na koji se ono svrstava u krivična, zakonski naziv krivičnog djela, okolnosti koje potvrđuju osnovane sumnje za potrebitost istrage i do tada postojeće dokaze o nezakonitim radnjama. Pri naredbi o provođenju istrage Tužitelj navodi koje okolnosti je potrebno istražiti i kojim istražnim radnjama. Istraga neće biti pokrenuta u slučaju da iz prijave nije očita narav krivičnog djela, ako ne postoje osnovane sumnje da je prijavljena osoba odgovorna za krivično djelo, ako je nastupila zastara ili u slučaju da je djelo obuhvaćeno nekim oblikom amnestije. O eventualnom nesprovođenju istrage i razlozima za isto,

tužilac je dužan obavijestiti oštećenog i podnosioca prijave u roku od tri dana. Oštećeni i podnosilac prijave imaju pravo žalbe Uredu tužioca u roku od 8 dana.

Proces krivične istrage je u nadležnosti tužioca kojemu pomažu policijske agencije i agencije za provođenje zakona u Bosni i Hercegovini: Ministarstvo sigurnosti BiH, Ministarstvo odbrane BiH, Državna agencija za istrage i zaštitu-SIPA, Granična policija, OSA, Uprava za indirektno oporezivanje BiH, Ministarstvo unutrašnjih poslova FBiH, Ministarstvo unutrašnjih poslova RS, Policija Brčko Distrikta, Finansijska policija, Porezna uprava RS, Porezna uprava FBiH. Tužilac je nadležni subjekt koji prikuplja dokazne materijale i svjedoke, te vrši sve ostale radnje vezane za krivičnu istragu. U skladu s odredbama različitih sporazuma o međunarodnoj pravnoj pomoći i saradnji Tužilaštvo Bosne i Hercegovine službeno saraduje i s agencijama za provođenje zakona u inozemstvu te međunarodnim agencijama poput Interpola, Europolu i sl.

Kada se saznanja o potencijalnom krivičnom djelu pojave u medijima, tužilac ima ovlaštenje formiranja predmeta i traženja istražnih radnji. Potom donosi javnu tužilačku odluku o provođen-

ju ili neprovođenju istrage, ovisno o dovoljnom broju dokaza za osnovanu sumnju o počinjenom krivičnom djelu. Tužilac može donijeti naredbu o obustavi istrage, u slučaju da iz prethodno prikupljenih dokaza ne slijedi osnovana sumnja o počinjenju krivičnog djela. Jednom kad se kroz istragu prikupi dovoljno dokaza, u skladu sa zakonom, tužilac podiže optužnicu i predaje je nadležnom sudu za daljnje postupanje. Sud potom ima zakonski rok od 8 dana da optužnicu potvrdi, odbije ili je, rijeđe, vrati radi određenih dopuna iste.

Osumnjičena lica slobode lišavaju policijske agencije ili agencije za provođenje zakona. To se može desiti u slučaju zaticanja lica u izvršenju krivičnog djela ili na zahtjev tužioca u datom predmetu kada je u interesu provođenja istrage i krivičnog procesa da se osumnjičeno lice pritvori. Po isteku 24 sata, Tužilac nakon saslušavanja osumnjičenog odlučuje o eventualnom upućivanju prijedloga za određivanje pritvora prema sudu. Nadležni sud donosi odluku u roku naredna 24 sata. Bez sudske odluke lice može biti pritvoreno najviše 72 sata. Nakon toga se ili pušta na slobodu ili mu se određuje mjera pritvora. Također, u slučajevima ocjene da je za potrebe prikupljanja dokaza u istražnom postupku potreban pretres prostora, osoba ili izuzimanje predmeta

i/ili dokumentacije, tužilac ovaj zahtjev dostavlja nadležnom sudu koji zahtjev, u slučaju opravdanosti, odobrava. Pretres i oduzimanje dokumentacije vrši ovlaštena policijska agencija. Izuzeti predmeti dostavljaju se sudu, a sud ih potom ustupa nadležnom tužiocu. Posebne istražne radnje su nadzor, tehničko snimanje telekomunikacija, pristup kompjuterskim sistemima, nadzor i snimanje prostorija, tajno praćenje i tehničko snimanje osoba i predmeta, prikriveni istražitelj, simulacija otkupljivanja predmeta ili davanja otkupnine, nadzor prevoza i isporuka predmeta krivičnog djela. Posebne istražne radnje primjenjuju se u slučajevima kada do određenih dokaza nije moguće doći drugim putem. Određuje ih sud, na zahtjev tužioca. Radnje traju do 30 dana, a na posebno obrazložen zahtjev mogu trajati do 6 mjeseci. Na eventualnu visinu jednom izrečene kazne od strane suda u prvostepenom postupku, tužilac ima mogućnost ulaganja žalbe kao redovni pravni lijek. Neprijavljivanje krivičnog djela krivični zakon također određuje kao potencijalno krivično djelo. Građani informacije o počinjenom djelu mogu dostaviti tužiocu osobno ili putem pošte. U Krivičnom zakonu i Zakonu o krivičnom postupku BiH postoje odredbe na osnovu kojih se po određenim uslovima osobama koje pruže korisne informacija za otkrivanje krivičnih djela može dati imunitet od krivičnog gonjenja za izvjesni udio

u izvršenju istih.

Nažalost, sve navedeno funkcionira striktno u teoriji. U praksi niti jedan veliki slučaj korupcije, dokumentiran medijski i sudski, nije imao pravičan epilog. Izrazita ovisnost pravosuđa u Bosni i Hercegovini, dugotrajnost jednom pokrenutih procesa, te opća neefikasnost prilikom prikupljanja i pribavljanja dokaza od strane nadležnih tužilaštava srozali su povjerenje građana u pravednost sistema u kojem žive. Ilustrativan primjer je da se od svih sudskih procesa u Bosni i Hercegovini tek 1% svrstava u slučajeve korupcije, a koji se isključivo odnose na niža javna tijela i administrativne zloupotrebe te ih ne prate nikakva značajna kazna.

Mreža Naše društvo podigla je do sada četiri krivične prijave. Osim one za kršenje zakona u komunalnim poslovima Grada Mostara, dopunjene slučajem trovanja na Pročistaču i deponiji Uborak te prijave za grubo kršenje izbornih procedura i pravila na lokalnim izborima 2020., treba spomenuti i najnoviju krivičnu prijavu protiv čelnih ljudi Zavoda za javno zdravstvo Hercegovačko-neretvanskog kantona, podignutu 2022. godine zbog korupcije u ovom sektoru. Niti jedna krivična prijava iz protekle

tri godine nije se pomakla dalje od gomile dokaznih materijala na tužiteljskim stolovima, čime se još jednom potvrdila umrtvljenost pravosudne grane vlasti.

Uzeli račune, 12.7.2018. / [Pravo na grad FB](#)

Krivična prijava protiv čelnih ljudi Mostara

Tri su dokumenta ključna za uređenje grada, a nepostojeća u mostarskoj komunalni: Katastar zelenih površina – dokument koji sadrži kvadraturu površina, popis flore na njima, načine održavanja; ZKP, Zajednička komunalna potrošnja – dokument kojim se organizira uređivanje i kontinuirano održavanje grada; IKP, individualna komunalna potrošnja – odvoz smeća, deponiranje, satnice, cijene i frekventnosti odvoza i deponiranja i sl. Grad Mostar je izbjegao potpisivanje ugovora s komunalnim preduzećima, a ona su izbjegla potpisivanje ugovora s građanima. Definicija obaveza građana i izvršitelja poslova ne postoji. Iako bez valjanog ugovora građani nisu dužni plaćati, godišnje komunalna poduzeća od građana i drugih preduzeća naplate i do 4 milijuna maraka. Kad je riječ o deponiranju, ispostavilo se da preduzeća ne plaćaju odlaganje komunalnoj deponiji, već radije otpad odlažu na divljim mjestima na kojima ga kasnije pale. Grad Mostar je sve ovo znao, odobrio i ohrabrio. To nezakonito djelovanje prva je tačka krivične prijave.

Drugi dio odnosi se na nekompetentnost javnih poduzeća. Tu je zaposleno oko 200 ljudi, iako se samo 15ak radnika može vidjeti

na terenu. Prema normativima i dokumentima iz drugih sličnih gradova 150 ljudi je potrebno za čist i kontinuirano održavan grad veličine Mostara. Javna preduzeća odbila su dati spisak svojih uposlenika čak i samom Gradu. Poslije stečaja Komos i Parkovi u svojim nadzornim i upravnim odborima čak niti nemaju ljude iz Grada. Ova preduzeća postoje na osnovi sredstava koje dobijaju kroz Komunalno, ali nije poznato po čijem nalogu javni novac troše, jer je očito da već dugo nisu ni javna ni gradska, a osim toga ne zadovoljavaju ni osnovne uslove, resurse i kapacitete koje prema zakonu moraju imati da bi obavljali poslove koji im se svake godine dodjeljuju i plate.

Treća tačka govori o modelu potrošnje kao krivičnom djelu. Javnosti su predočena tri otkrivena modela pronevjere javnog novca u komunalnim preduzećima: 1) Uvećavanje računa – Fature isporučene od strane dobavljača šalju se Gradu s uvećanim iznosima kao ulazne fature. Falsificiranjem originalnih računa u nalogu Gradu dobija se nazad uvećan iznos za plaćene usluge. Tako je, primjerice, za nabavku pumpe s cijenom od 25 427 KM Komunalno od Grada dobilo 30 610 KM. 2) Uvećavanje računa za neodrađeni posao – Ilustrativan primjer je kupovina sadnog materijala za uređenje razdjelnice na Aveniji. Cijena otpreme i dostave odabrane

vrste bilja i sadnica od 22 928 KM Gradu u nalogu za isplatu ispostavlja se kao 26 416 KM. Svaka navedena sadnica prikazana je skuplje nego na originalnoj fakturi dobavljača. U ovom slučaju, kao u brojnim drugim, plaćene usluge nikad nisu obavljene, a sadnice za Aveniju nisu čak nikada niti pokupljene od dobavljača. 3) Fingiranje cijelog postupka – Slučajevi u kojima se potroši novac za nepostojeću uslugu. Primjer je kafilerijska služba. U jednom mjesecu navodna veterinarska stanica kastrira, sterilizira, eutanizira i deponuje u prosjeku po 50 pasa lutalica, za što se naplati i do 12 000 KM. Zaposlena su tri radnika s mjesečnom plaćom od 1500 KM, a šintori mjesečno potroše po 100 litara goriva. Iako ništa od ovoga izuzev novca ne postoji, slijedeći ispostavljenu logiku, za očekivati je da bi se na deponiji Uborak trebalo nalaziti hiljade leševa pasa lutalica. Deponija ih je svakako naplatila. Međutim, deponija Uborak je sanitarna deponija namijenjena isključivo kućnom otpadu, te je na njoj zabranjeno odlaganje animalnog i medicinskog otpada, čime se još jednom krši zakon.

Otkriveno je i da za niti jednu javnu nabavku u mostarskoj komunali, barem od 2012. nije objavljen javni natječaj. Tu je i slučaj čistačice u javnom WC-u koja veliki dio svoje mjesečne

plaće od 2500 KM po isplati vraća nazad javnom preduzeću. Ništa od ovoga nije bilo moguće bez potpisa šefa Službe za komunalne poslove i okoliš Grada Mostara Stjepana Šaravanje i Esada Pobraića, direktora Komunalno d.o.o.

Krivična prijava otišla je na adrese SIPA-e, MUP-a i Tužiteljstva.

Omer Pajić pokazuje lažirane račune za ubijene pse lutalice, koji ga pritom dodatno inkriminiraju, Konferencija za medije, Grad Mostar, 25. 1. 2019., / pravonagrađ.ba

‘Ugrozba života je relativno pitanje.’

- Ljubo Bešlić, Gradonačelnik Mostara 2008–2020.

Ekološka bomba: Smeće, otpadne vode, kancerogene materije

Skandalozni podaci o mostarskoj komunalni i besramnoj krađi javnog novca do kojih je u samo par godina djelovanja došla Mreža Naše društvo, u maju 2019. godine dopunjeni su s novim, dodatno poražavajućim i ovoga puta zastrašujućim informacijama. **Postrojenje pročištača otpadnih voda (PPOV)** je famozni milenij-ski projekat administracije Ljube Bešlića južno od grada, koji je tek skoro, nakon dugih godina, nebrojenih probijenih rokova i kontinuiranih ogromnih zaduživanja, u 1/3 kapaciteta pušten u probni rad. [Ovaj objekat](#) zaslužuje posebno opširno istraživanje, ali i unatoč brojnim neodgovorenim pitanjima u vezi njegove izgradnje i rada, već slovi za spomenik korupcije, čak i međunarodno. 2018. Ambasador Kraljevine Švedske u Bosni i Hercegovini [Anders Hagelberg](#) kritizirao je mostarske vlasti zbog nezavršavanja projekta PPOV, u koji je samo Švedska uložila 16 milijuna KM, optuživši ih za varanje švedskih poreskih obveznika. Među silom dokumenata koji su poslije prve krivične prijave počeli curiti iz administracije Grada, u maju se pojavila i **analiza Agropedološkog instituta Federacije BiH**, naručena od strane Vodovoda, a na inicijativu Grada Mostara (i plaćena javnim novcem) sa svrhom provjeravanja kvalitete dehidriranog mulja nata-

loženog iz mostarske kanalizacije na rešetkama PPOV, kako bi se isti mogao prenamijeniti za poljoprivredne svrhe i deponirati.

Poliklorirani bifenil (PCB) opaki je kemijski spoj prisutan u otrovu poznatom kao piralen. Riječ je o izrazito kancerogenoj i mutagenoj tvari, praktički bojnem otrovu koji je u svijetu zabranjen još 1970-ih godina. Kako stoji u analizi Agropedološkog instituta, u alarmantno visokim procentima, uz PCB, u dehidriranom mulju pronađen je i **niz teških metala i PAH-ova**. Iako je već sama informacija uznemirujuća, jer jedan litar piralena može zagaditi i do 10 milijuna kubika vode i tla, i unatoč činjenici da Bosna i Hercegovina, a pogotovo Mostar, nema kapacitete i resurse za upravljanjem ovim toksičnim otpadom, ono što je uistinu bilo zaprepašćujuće jest da je Gradska uprava, nakon što je ovo otkriće tri mjeseca krila od javnosti, svejedno deponirala otrovni mulj na deponiju Uborak. Po prezentaciji novih dokumenata putem press konferencije u OKC Abrašević, raniji zahtjevi Mreže Naše društvo dopunjeni su **zahtjevom za neopozivom ostavkom gradonačelnika i svih njegovih ljudi, načelnika i direktora. I to javnom, pred građanima Mostara.**

Građani naselja nadomak **deponije Uborak** imali su razloga za blo-

kadu daljnjeg odlaganja otpada na ovo 35-metarsko čudovište već dugi niz godina. Otvorena je vrlo neplanski 1967. godine, a već od 1980-ih redovno je u medijima kao problem oko kojeg se ne-
prestano predlažu potencijalna rješenja. Poslije rata, deponija na Uborku bila je jedina preostala zajednička institucija podijeljenog i razorenog Mostara. U tom periodu je prenamijenjena iz gradske u regionalnu deponiju i od tog trenutka na nju otpad odlažu brojni drugi okolni gradovi i općine. Poslije rata je deponija doživjela svoje popravke i privremene sanacije, postojao je i ambiciozan plan o izgradnji modernog efikasnog sistema deponiranja, razdvajanja i recikliranja otpada, kao i onaj najdugovječniji o zatvaranju, izmještanju i sanaciji područja, njegovog pretvaranja u zeleni park, ali ništa od ovoga do danas nije bio prioritet vladajućih u Mostaru.

Od 2015. godine građani Bijelog polja, Vrapčića i drugih naselja oko Uborka skupljaju potpise i šalju peticije za izmještanje dotrajale deponije. Deponiju trenutno čine tri platoa, stari dio zatvoren je 2013. godine kada s radom ujedno počinje novi – Tijelo 1 (službeno J.P. Deponija). Sve ovo učinjeno je bez ijednog urednog papira, urbanističke saglasnosti i građevinske dozvole. Dobijanje okolinske dozvole uslovljava se održavanjem

javne rasprave i dobijenim odobravanjem građana. Međutim, za novu-staru deponiju samo je produžena stara okolinska dozvola za koju se također nikada nije održala nikakva javna rasprava. Po saznanju o odlaganju preko 6 tona kancerogenog dehidriranog mulja s Pročistača na deponiju Uborak, stanovnicima okolnih naselja, okupljenim oko **Udruženja Jer nas se tiče**, preostalo je samo da tijelima prepriječe ulaznu kapiju deponije i ispostave još jedan zahtjev za hitnim zatvaranjem i izmještanjem dotrajalog odlagališta, kao i preuzimanjem odgovornosti za nastalu štetu. Tražena je i smjena direktora J.P. Deponija **Abdurahmana Bećirovića**. Blokada je trajala punih 11 dana. Za to vrijeme, preko 1500 tona otpada zatrpalo je Mostar u jeku turističke zone, na najvećim ljetnim temperaturama. Ovi prizori obišli su region, ali i svijet. Indikativno je bilo nagomilavanje otpada ispred bolnica, što je potvrdilo da se razni patogeni medicinski otpad također odlagao na isto mjesto. Kada se inkriminirani gradonačelnik Ljubo Bešlić napokon pojavio na Uborku, cinično je potpisao dokument kojim je obećano ispunjenje svih zahtjeva građana, deblokiravši prilaz deponiji. Prvim jesenjim kišama situacija je još jednom postala nepodnošljiva, aktivisti Jer nas se tiče bili su primorani nastaviti sa svojom borbom za zdravlje i život. U to vrijeme u javnost je procurila novost kako je de-

Mostarska tržnica, 2019. / Mapa 'Uborak
na našim ulicama: Gdje je moje smeće?',
Boris Filipić

Pri stambenom naselju Vatin, 2019. / 'Uborak na našim ulicama: Gdje je moje smeće?', Boris Filipić

ponija izgubila okolinsku dozvolu. Prema zakonu, dakle, inspekcija bi trebala javno poduzeće Deponija konačno zatvoriti. Prošlo je par sedmica kada su se pojavile fotografije pomora ribe u Neretvi nadomak potoka Sušica koji teče neposredno pored Uborka. Iako je uginula jata riba trebalo hitno skloniti i odnijeti na detaljnu analizu, pozvana inspekcija došla je uzeti uzorke dosta kasno. Zaključak priče bio je da su ribe umrle – prirodnom smrću.

Osim analize mulja koju je uradio Agropedološki institut, Grad je Građevinskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru platio i izradu stručnog rada na temu tretmana mulja na PPOV. U još jednom skrivenom i zanemarenom dokumentu stoji da je nakon 4 mjeseca rada Postrojenja sa oko 30% kapaciteta nastalo oko 800 tona mulja. Jedini način zbrinjavanja je da se isti izveze iz BiH i spali na odgovarajućim spalionicama, jer je utvrđeno da se u mulju nalaze nedozvoljeno visoke količine 4 od 19 ispitanih supstanci. Zanemarujući i Sveučilište i Agropedološki institut, Federalno ministarstvo turizma i okoliša platilo je u augustu 2019. još jednu analizu mulja. Ovoga puta agenciji Croatiakontrola iz Zagreba. Rezultati ove analize, jedine službeno objavljene, govorili su o potpuno zadovoljavajućim postotcima piralena i teških

metala, ističući kako je korištenje mulja za poljoprivredne svrhe sigurno. Najprije su na službenim stranicama u ovom dokumentu bili nelogični datumi uzorkovanja i testiranja, što je kasnije promijenjeno. (Navodno postoji i treća verzija istog dokumenta, koja nikad nije objavljena.) Mreža Naše društvo kontaktirala je Hrvatsku akreditacijsku agenciju s upitom za mišljenje. HAA odgovara da se u izvještaju za metodu određivanja PCB-a u mulju ne poziva na akreditaciju, tj. da rezultati ispitivanja nisu izdani pod akreditovanom metodom. Uočen je nejasan opis uzorka, kao i broja i mase poduzoraka u odnosu na masu uzorka, a rezultat naveden kao suma PCB-a nije logičan. Ministrica turizma i okoliša Edita Đapo, osim što nikada, prema vlastitom ranijem obećanju, nije zatvorila deponiju Uborak, na sjednici Parlamenta FBiH istakla je kako je analizom Croatiakontrolle priča o piralenu završena. Na službenim stranicama Vlade FBiH od 6. augusta 2019. stoji kako je akreditirana laboratorija potvrdila da su piralen i teški metali u mostarskom mulju ispod graničnih vrijednosti. Savjete za uporabu mulja u poljoprivredne svrhe naći ćete i na [stranicama FMOIT](#) (pristup: 28.8.2022.).

O deponiji Uborak napokon se 9. oktobra 2019., s 4 mjeseca kašnjenja, na inicijativu zastupnika Ahmeda Džubura raspravljalo i

u [Parlamentu Federacije BiH](#). Zastupnik Džubur iznio je detalje i implikacije u vezi do sada opisanih problema sa mostarskog deponijom, upozoravajući na neispunjene razvojne prospekte regionalne deponije na Uborku, opterećenost deponije, nelegalnom odlaganju nekomunalnog otpada, velikog broja pasa lutalica i brucelozom i kju groznicom zaraženih ovaca, novčane gubitke, izbjegavanje zatvaranja Uborka zbog gubljenja priliva sredstava iz općina koje ovdje također odlagaju svoj komunalni otpad, neistinite izvještaje J.P. Deponija, statistike o kancerogenim oboljenjima u kantonu, posljedice pogrešnog tretiranja otrovnog mulja po okoliš od Mostara do Jadranskog mora i druge aspekte mostarske 'deponije smrti'. Iskustvo samih stanovnika oko Uborka opisao je aktivist Jer nas se tiče Nijaz Hodžić, ističući prije svega kontinuirano nelegalno djelovanje deponije. Ministrica Edita Đapo, između obimnih nerelevantnih podataka, iznosi pitanje zašto Vlada nije pravovremeno dobila informacije iz prve, martovske analize Agropedološkog instituta FBiH, iako je još 30. marta 2019. Abdurahman Bećirović, direktor J.P. Deponija Ministarstvu uputio opširan dopis u kojem se opisuju nalazi Agropedološkog instituta, kao i namjere deponiranja otrovnog mulja na komunalnu deponiju na Uborku i kojim je zatraženo mišljenje. U odgovoru s potpisom ministrice Đapo pitanje se prebacuje na Fed-

eralnu upravu za inspekcijske poslove (FUZIP), čiji službenici zaista jesu došli na lice mjesta i po istrazi samo još jednom potvrdili katastrofalnu situaciju na Uborku. Međutim, FUZIP je pred potezom zatvaranja deponije od Vlade FBiH dobio nalog za dopuštanjem rada preduzeća uz nadzor njegovih daljnjih aktivnosti. Pretrpana deponija se pod zaštitom i nadzorom policije nastavlja puniti do danas. U svom izlaganju Abdurahman Bećirović još jednom je podsjetio ministricu o ovom dopisu, potvrdivši usput da se na deponiju odložilo 6,7 tona otrovnog mulja. Esad Bukalo, direktor Agropedološkog instituta FBiH s čijom analizom mulja je cijela priča i počela, govorio je naširoko o prirodi tvari o kojima je riječ, suštinski izbjegavajući ranije navode i iznoseći dijametralno suprotno mišljenje od njegovog zamjenika Ejuba Trake (kojeg se smatra prvim autoritetom kada je riječ o ispitivanju tla i otpadnih tvari) koji je samo dan prije u medijima još jednom potvrdio opasne količine kancerogenog PCB-a i drugih toksičnih tvari u mostarskom mulju, i do 7 puta veće od dozvoljenih. Pretpostavlja se da je iskazani zazor od suštinskih uvida u trovanje u Mostaru bio rezultat snažnog pritiska na direktora u godini pred penziju. Ispred Grada Mostara, umjesto gradonačelnika Ljube Bešlića obratila se savjetnica Radmila Komadina, spinujući cijelu priču na temu akreditiranosti Agrope-

določkog instituta i suštinski ignorirajući sve optužbe i implikacije po Grad Mostar.

Iz zabrinutosti za stanovništvo neretvanskog sliva i delte Neretve, o problemu otrova poteklih iz deponije Uborak raspravljalo se i u [Saboru Republike Hrvatske](#). Gradska uprava Grada Mostara, za svo ovo vrijeme, negirala rezultate analiza i stručnih radova koje je sama naručila, napadala je aktiviste za političko djelovanje i psihopatski ignorirala opasnost po građane Mostara i same sebe. Savjetnica Grada Mostara Radmila Komadina hvalila se kako ne zna te neke skraćenice (PCB), Ljubo Bešlić tvrdio je da se radi o političkim podmetanjima te da su naselja oko deponije Uborak nelegalno napravljena. Načelnici Odjela i šefovi Službi negirali su sve podatke koje je iznijela Mreža Naše društvo (svoje vlastite).

Sumnje aktivista da nadležna tijela, Ministarstvo okoliša i turizma, lokalna i federalna inspekcija rade u korist nezatvaranja deponije govore o apsurdnoj situaciji u kojoj građani od vlasti traže da se poštuju zakoni, dok vlast aktivno traži načine da ih nastavi kršiti. Kako je, unatoč svemu, deponija u zimu 2019. i dalje radila, građani okupljeni ispred Udruženja

Jer nas se tiče ponovo organiziraju blokadu. Poučeni dotadašnjim iskustvima, lažnim obećanjima i trovačkim ponašanjem vlasti, rade to odlučni ići do kraja. U decembru 2019. pred Ubork dolazi i cijela naoružana hunta. U ranim jutarnjim satima pripadnici interventne i specijalne policije primijenjuju silu na građanima i deblokiraju ulaz na deponiju. Udaralo se u bubrege i rebra, zavrtane su ruke, nekolicina građana pretrpjela je fizičke povrede i od tog trenutka policija kontrolira ulaz na deponiju. Indikativno je da komesar HNK nikada nije imenovan, a da je samo u njegovoj nadležnosti pokretanje specijalne policije na intervenciju poput ove. Osim nasilja, nizu aktivista Jer nas se tiče uručene su i prekršajne prijave, neke sa sudskim epilogom. Pretučeni i hapšeni, umorni od laži, aktivisti prijavljuju Tužilaštvu Editu Đapo, ministricu okoliša i turizma FBiH i federalnog inspektora Ejuba Salkića, zbog neobavljanja svog posla i dopuštanja nelegalnog rada deponije na Uborku. Bez sudskog epiloga. Rad aktivista iz Jer nas se tiče podržale su nedugo poslije brojne strane ambasade. Pred dugo čekane lokalne izbore 2020. godine kandidatima su ponudili potpisivanje izjave da će raditi u interesu građana i za zatvaranje deponije Ubork, što su brojni budući vijećnici Mostara vrlo rado potpisali.

Prema podacima Epidemiološke službe Zavoda za javno zdravstvo HNK, ovaj kanton je rekorder po kancerogenim oboljenjima u Bosni i Hercegovini, sa godišnjom stopom rasta od 150%. 2010. godine bilo je 255 oboljelih od različitih, najviše digestivnih i respiratornih karcinoma, 2018. godine broje je premašio 1500. Ako se na deponiji Uborak odlagao animalni i medicinski otpad, što impliciraju izjave Gradske uprave, a sad i kancerogeni i mutageni crni mulj, i ako se sve ovo kao crna tekuća masa podzemnim vodama i dalje izlijeva u potok Sušicu, a potom u Neretvu, zabrinutost za zdravlje ljudi uz cijeli sliv rijeke Neretve, od Mostara pa južnije, itekako je opravdana, premda uporno izostaje. PCB je tihi ubica. Jednom pušten u okoliš, tlo, zrak ili vodu, akumulira se u biljne i životinjske vrste. Voćnjaci, povrtnjaci i vinogradi koji se natapaju iz Neretve cijelim njenim južnim tokom, posebno su pogodni prenosnici daljnjeg trovanja ljudi i životinja.

Niko do danas nije ispitao zdravstveni status ljudi zaposlenih na PPOV, mjestu najveće kontaminacije. Postoji informacija kako je nekoliko radnika iskašljavalo krv te da je iz zabrinutosti za vlastito zdravlje glavni inženjer Pandurević na postrojenju dao otkaz još dva mjeseca prije nego je priča postala jav-

na. Vodovod je tad žurno raspisao natječaj za popunjavanje ove pozicije. Poznato je i kako je direktorica Postrojenja Ljiljana Doko oboljelim radnicima dala savjet – da piju kozje mlijeko. Nikada nije urađen zdravstveni pregled ljudi direktno izloženih crnom otrovnom mulju, niti su se ikada pojavile nove, ažurnije i detaljnije analize njegovog sastava. Čini se kako se niko ni ne usuđuje govoriti o prijeko potrebnom sondiranju šahtova mostarske kanalizacije i lociranju izvora otrovnih materija i potencijalnih zagađivača. Prečistač nikad nije zatvoren kako bi se valjano mogla sanirati nastala šteta. Do danas su u funkciji i deponija Uborak (J.P. Deponija) i PPOV. Za saniranje crnog kancerogenog mulja, iako je dominantan narativ gradskih vlasti svo vrijeme bio da se radi o bezopasnom i uobičajenom mulju, 2021. godine izdvojeno je čak pola milijuna KM, opasno velik novac koji je na kraju, nakon što je cijela priča utihnula, prenamijenjen za druge stvari. Niko ne zna šta se desilo s oko 800 tona mulja za koje se sigurno zna da je samo u 2019. godini akumulirano na rešetkama PPOV.

Između raznih taktika spinovanja priče, verbalnih napada i optuživanja aktivista i građana za različite stvari od strane inkriminiranih čelnih ljudi Mostara, treba izdvojiti i napad na

novinara i aktivistu Mreže Naše društvo, potpisnika ovih redova, Huseina Oručevića, kojeg je verbalno i fizički napao, kasnije će se ispostaviti, Ivan Zovko, osobni vozač gradonačelnika Ljube Bešlića. Oručeviću je nanesena salva uvreda te mu je uništen diktafon. Napad, iako se desio iza same Gradske vijećnice i iako je čak i fotografiran, nikada nije istražen. Kasnije se ispostavilo da je dotični Ivan Zovko tek premješten na poziciju kondicionog trenera pri Vatrogasnoj službi Mostara. Čovjek koji je napadača odvezao sa scene incidenta, ispostavilo se, uposlenik je J.P. Parkovi.

Sredinom zime 2019. godine krivičnoj prijavi protiv čelnih ljudi Mostara, nakon slučaja nesagledivog ugrožavanja zdravlja ljudi i okoliša, dodano je još nekoliko osoba: **Mile Puljić** i **Mirsad Mili Huseinagić** iz J.P. Vodovod te **Ljiljana Doko**, voditeljica Postrojenja pročištača otpadnih voda.

Rad s tužilaštvom i dolazak do zida

Uspješnom komunikacijom s različitim akterima, građanima, nevladinim organizacijama, medijima, javnim službenicima i institucijama, Pravo na grad izazvao je diskusiju o mostarskoj ekološkoj katastrofi na različitim razinama vlasti, ali i preko granica Bosne i Hercegovine. Međutim, bilo je pitanje vremena, sad već dobro poznavajući mahinacije na kakve su prijavljeni krivci spremni, kada će se doći do zida. Podizanjem krivičnih prijava Mreža Naše društvo iscrpila je sve svoje mogućnosti kao organizacija civilnog društva. Iako je komunikacija s kantonalnim tužiteljem **Kemalom Maksumićem** u početku djelovala kao spor, ali ipak proces u pokretu, ispostavilo se da je tužilac, a po svemu sudeći i njegove više instance, ipak ovisan o politici.

Ovdje je bitno istaknuti kako je dobra saradnja između aktivista Prava na grad i tužitelja Maksumića, koji je bio dostupan 24 sata za komunikaciju, bila bez presedana i da je obećavala mogućnost pozitivnog ishoda. Olakšavanje istrage u samom startu, prilaganje ogromnog broja dokumenata koji praktički potvrđuju sve tačke krivične prijave, činilo se, prepoznato je od strane tužitelja kao od velike pomoći, što je otvorilo mogućnost da se

slučaj kontinuirano dopunjuje novim informacijama i dokazima. Iako je zakonski okvir istrage 6 do 12 mjeseci, ni uz obimnu i neoborivu dokaznu građu, slučaj nikada nije otišao dalje od prividno kooperativnih sastanaka s tužiteljem koji je na kraju izjavio da – nema vremena. Po prijavi Maksumića višem tužitelju, povratna informacija bilo je još jedno obećanje intenziviranja istrage. Grubo kršenje zakona, pronevjera javnog novca i u konačnici uzrokovanje ekološke katastrofe, ništa od ovoga nikad nije ozbiljno ni razmatrano. U pravnom limbu, slučaj je polako izbljedio iz pažnje javnosti.

Izbori 2020

Najaktivniji Visoki predstavnik poslijeratne Bosne i Hercegovine, sir Paddy Ashdown 2004. godine donio je Statut Grada Mostara kojim je podijeljeni i ratom razoreni multietnički grad trebao biti preustrojen i postavljen na funkcionalan demokratski kolosijek, prevenirajući stvaranje paralelnih institucija, kao i preglasavanja i dominaciju među narodima. Statut su kao nametnut žestoko osporavale dvije najveće političke partije u Mostaru HDZ BiH i SDA, svaka iz svojih interesa, što je kulminiralo izvojevanom presudom Ustavnog suda Bosne i Hercegovine 2010. godine kojom je zbog nepodudarnosti s Izbornim zakonom Bosne i Hercegovine Statut

i zvanično poništen. Iako je naloženo da se dogovorom vladajućih partija uspostave nova izborna pravila, po isteku mandata Gradskog vijeća 2008. godine, Mostar se našao lišen osnovnih demokratskih alata za čak puna dva izborna ciklusa, famozno dobivši epitet 'grada slučaja'. Novo mostarsko stanje nesmetano je korišteno za uslovljavanje partikularnih, ličnih i stranačkih interesa na višim razinama vlasti bez da je nastali problem ikada adekvatno i racionalno adresiran. Same građane Mostara, dakako, niko ništa nije niti pitao. Nastali politički vakuum gramzivo je iskoristila preostala izvršna vlast, načelnici gradskih odjela (HDZ BiH-SDA) s gradonačelnikom u tehničkom mandatu Ljubom Bešlićem (HDZ BiH) na čelu, koji su u deceniji nepostojanja Gradskog vijeća provodili i zakonodavnu i izvršnu vlast, pljačkajući pritom građane Mostara samovoljnim donošenjem gradskih budžeta koji su iz godine u godinu povećavani.

2018. godine Mostarka Irma Baralija protiv države Bosne i Hercegovine podiže tužbu Europskom sudu za ljudska prava u Strasbourgu zbog diskriminacije Mostaraca po pitanju prava da biraju i budu birani. Sud 2019. godine presuđuje u korist Baralije i Parlamentu Bosne i Hercegovine nalaže da u roku od 6 mjeseci iznađe način za uspostavljanje uslova za održavanje lokalnih iz-

bora u Mostaru u izbornoj godini 2020. Iste godine, pod pritiskom, ali i uz potporu međunarodne zajednice, čelnici pomenutih dviju partija potpisuju politički dogovor za Mostar u kojem se uz neznatne izmjene ranijeg Statuta otvorila mogućnost za održavanje lokalnih izbora u skladu s Izbornim zakonom BiH. Parlament Bosne i Hercegovine potvrdio je ovaj dogovor, ali je zbog pravila o najmanje 150 dana razmaka od usvajanja novih pravila, Centralna izborna komisija (CIK) najavila lokalne izbore u Mostaru za 20. decembar 2020. godine, dva mjeseca kasnije nego u ostatku države, čime je Mostar, još jednom, tretiran kao izuzetak i slučaj. Prema novim pravilima, u skladu s međustranačkim dogovorom HDZ BiH i SDA, Mostarci su dobili priliku birati 35 gradskih vijećnika iz 6 izbornih jedinica i jedne posebne gradske liste, a izabrani će potom izabrati novog gradonačelnika.

Čekajući izgledno nedostižnu pravdu i doveden do zida, projekt Pravo na grad 2020. godine prerasta svoj inicijalni format. Ideju vodilju – depolitizacija stvarnih problema i stavljanje lokalne zajednice u fokus, ironično ili ne, više nije bilo moguće slijediti bez konkretnog političkog angažmana. Politički angažman je finalni angažman i njime se stiče politička moć promjene. Obzirom na sad već dugogodišnje istraživanje i duboko

poznavanje bolnih tačaka Grada, kao i političkih struktura koje na njima parazitiraju, ohrabreni dosadašnjom podrškom građana, ali i svjesni opasnosti koja prijeti Mostaru i širem regionu u slučaju da se na dugo čekanim lokalnim izborima zaista ništa ne promijeni i isti inkriminirani ljudi nastave obnašati funkcije s kojih su Mostar toliko dugo držali taocem, pljačkali i naposljetku otrovali, aktivisti odlučuju izaći kao kandidati za gradsku listu. Ulaskom u Gradsko vijeće samo jedne osobe iz Prava na grad dosadašnje antikorupcijske aktivnosti postale bi značajno lakše, prije svega zbog nesmetanog pristupa informacijama i dokumentima. Pravo na grad bila je jedina neovisna lista na mostarskim izborima. Iako u startu malobrojni i autsajderi, sa četverogodišnjim istraživanjem stvarnih problema lokalne zajednice, lista je imala to što nijedna druga kandidirana partija nije – komunikaciju s građanima i relevantan program – ‘[Gospodin Mostar](#)’. Četvorka Husein Oručević, Marin Bago, Maja Popovac i Amela Kreso iznijela je četiri pravca djelovanja za četiri godine, kojima će Mostar postati uljuđen i civiliziran grad:

1) **Pametna** – Tačka kojom se definira kvalitetna komunikacija između građana i gradskih službi kad je u pitanju obavljanje poslova u realnom vremenu. Mostar zaostaje za svijetom kad je

riječ o informatizaciji i digitalizaciji. Prije je potrebno baviti se modernim tehnološkim rješenjima za praćenje trošenja javnih sredstava, kao najboljim antikorupcijskim alatom kontrole. Namjera je uspostaviti kvalitetan multimedijски servis, učinkovitu, dinamičnu i operativnu Gradsku upravu te omogućiti razvoj tehnološke i komunikacijske privrede u Mostaru i Hercegovini. Građani moraju imati Grad Mostar dostupan na smartfonu. Mostar danas nema ni svoju televiziju, radio, info portal. Zaostatak se mora nadoknaditi sistemski, strateški i čim prije.

2) **Poslovan** – Tačka u kojoj se zagovara izgradnja funkcionalne i uvezane zračne luke kojom bi se osigurao pristupačan i povoljan kontakt sa svijetom, razmjena ideja, ostvarivanje projekata, poslovnih veza Mostara i dijaspore. Potreban je efikasan multidisciplinarni tim menadžera sastavljen iz lokalne zajednice koji bi ostvarivao jake veze s pobratimskim gradovima i susjednim Sarajevom, Splitom, Dubrovnikom i Podgoricom, i omogućavao razmjenu iskustava, kao i ostvarivanje saradnji s europskim i svjetskim razvojnim fondovima. Uslov svega jeste sigurnost samog grada i spremnost na buduće izazove, pa je potreban i obučen i organiziran interventni tim u službi građana za zaštitu, pomoć i spašavanje.

3) **Otvoren** – Tačka u kojoj se zagovara kvalitetna komunalna infrastruktura koja prati zakonska rješenja i primjenjuje savremenu tehnologiju. Prema računicama stručnjaka Mostar s budžetom kojim raspolaže, za godinu dana može biti najuređeniji grad u regionu. Ovo se odnosi i na čistoću i zelene površine, ali i na urbanizam. Bitno je obnoviti centar grada, kao moderan i funkcionalan javni prostor, paralelno razvijajući poljoprivredu, voćarstvo i stočarstvo. Želja je ponovno pobuditi solidarnost, organizaciju i povjerenje u mostarskim kvartovima i naseljima, a za to je potreban savremen i uređen sistem mjesnih zajednica. Cilj je povećanje kvalitete življenja te zdrav i održiv okoliš.

4) **Kulturan** – Tačka u kojoj se zagovara razvoj svih mostarskih identiteta i međuljudskih odnosa, kao najvećeg bogatstva grada. U svim oblastima kulture je potrebno poticati stvaranje autorskog sadržaja. Posebno je važno adekvatno upravljati neiscrpnim mostarskim turističkim resursima, kao i spomenicima kulture i historije i svoj drugoj nematerijalnoj i prirodnoj baštini. Za doprinos zdravlju Mostaraca potreban je masovan pristup sportu kroz osiguravanje trenera za mlade i djecu, razmjenu iskustava i saradnju.

Izborna krađa

Dugo čekani izbori u Mostaru izazvali su, međutim, još jedan u nizu skandala. Niz neregularnosti uočeno je uoči i tokom izbornog dana, prekršene su brojne procedure i pravila te je zabilježeno brutalno dopisivanje glasova. Nadležne institucije oglušile su se na evidentne i prijavljene neregularnosti izbornog procesa i grubo kršenje zakona. Nekoliko dana nakon izbora CIK je službeno uočio nepravilnosti na tek 14 biračkih mjesta, zbog kojih je izvršeno ponovno prebrojavanje glasova, ali bez pominjanja jasno dokumentiranog dopisivanja i ignorirajući nebrojene druge nepravilnosti i neproceduralne radnje na drugim biračkim mjestima. Kandidati neovisne liste Pravo na grad zbog svega ovoga podnijeli su još jednu krivičnu prijavu. I za ovaj slučaj prikupljeno je mnogo dokumentacije – o izbornoj krađi, ali i nepoštovanju procedura od same Gradske izborne komisije za izbornu 2020., čiji saziv se, usput, nije mijenjao od 2008. godine. Od Tužilaštva HNK zastražena je istraga kandidata koji su nelegalno upisivali glasove, kao i načina i okolnosti ovih radnji. Povratne informacije su još jednom izostale. Priznava-

njem izbornih rezultata unatoč svemu navedenom, Centralna izborna komisija potvrdila je da se krađa isplati, da možete biti i uhvaćeni, a i dalje pobijediti. Umjesto do 5 godina zatvora, primjerice Salem Marić (SDA), jedan od dokazanih kradljivaca glasova, postao je predsjednik Gradskog vijeća Grada Mostara.

Potvrđivanjem dokazanih kradljivaca glasova za vođe Grada Mostara dodatno je uništeno povjerenje u izborni sistem. Krađa mostarskih izbora je, za razliku od finansijske korupcije opisane u djelovanju mostarskih čelnika u komunalni, evidentan primjer političke korupcije u kojoj svojevrsna politička mafija svoju premoć ostvaruje nelegalnim radnjama, potplaćivanjem, ucjenjivanjem, dopisivanjem glasova, izbjegavanjem sankcija i vječnim okupiranjem javnih institucija podobnim stranačkim ljudima koji olakšavaju trajnu zloupotrebu javnih sredstava. O Mostaru poslije izbora se može reći tek da je potvrđena hibridnost režima, sveprisutna u Bosni i Hercegovini, i da je teško iskorjenjivi politički kapitalizam u suštini sve što je ostalo od sistema.

O LOBIRANJU

U najširem smislu lobiranje predstavlja neslužbeno djelovanje u nečiju korist, tj. pokušaj utjecaja na određene odluke putem nagovaranja ili prikrivenog pritiska. Odnosi se na javne poslovne aktivnosti različitih institucija, ali i na javne aktivnosti kao što su demonstracije i javni skupovi. U užem smislu lobiranje se odnosi na aktivnosti kojima se nastoji uvjeriti određene pripadnike vlasti da podrže zakone ili pravila kojima bi se nekoj zajednici, organizaciji ili industriji dala prednost spram ostalih. Vijeće Europe je lobiranje definiralo kao koordiniran napor u želji za ostvarivanjem utjecaja na formulacije politika i proces odlučivanja putem izabranih predstavnika vlasti. Prema registru lobista Europske komisije i Parlamenta lobist djeluje na institucije s ciljem utjecaja na proces donošenja odluka. Američki zakon Lobbying Disclosure Act (1995) lobiranje tumači kao namjeru utjecaja na strukturu vlasti u ime neke treće strane. OECD (2012.) je istakao kako ne postoji konsenzus oko sadržaja i opsega pojma lobiranja, naglašavajući kako je upravo prepoznavanje kompleksnosti koncepta lobiranja ključni element za raspravu o eventualnim pravilima i regulaciji struke.

Praksu lobiranja definiraju predstavljanje partikularnih interesa, komunikacija s predstavnicima javnih funkcija, rad na utjecaju na formiranje javnih politika. Utjecaj se ostvaruje direktnom komunikacijom s javnim dužnosnicima (direct lobbying), indirektnom komunikacijom usmjerenom prema široj javnosti koja potiče akcijski utjecaj na formiranje javnih politika (grass-roots lobbying).

U Bosni i Hercegovini pojam lobiranja često se reducirano shvaća kao zakulisno dogovaranje oko određenih sumnjivih radnji. Zbog višedecenijskog nesmetanog bujanja korupcije u javnom sektoru, lobiranje se često tumači kao prevashodno zagovaranje partikularnih političkih ili ekonomskih interesa, zbog čega sam pojam dobija negativnu konotaciju. Međutim, lobiranje je, makar u teoriji, nezamjenjiv alat za postizanje boljih uslova i okolnosti za ranjive i marginalizirane skupine u društvu te je ključan alat za nevladine organizacije koje žele postići povoljnije okolnosti za svoje društvene ciljeve.

Ključna stvar kod bilo koje zagovaračke kampanje je što bolja, frekventna i kvalitetna komunikacija sa svim relevantnim akterima, institucijama i tijelima kojih se neki slučaj korupcije

tiče. Mreža Naše društvo je od početka svog djelovanja inzistirala na ostvarivanju redovne komunikacije s vlastima Grada Mostara, njegovim odjelima, službama i administraciji. Formalno, ovo jeste bilo ostvareno, do dolaska do inkriminirajućih dokumenata nakon čijeg objavljivanja vlast postaje gorki neprijatelj, spreman na različite spinove, manipulacije s javnošću, optužbe, čak fizičke napade na novinare i aktiviste. U Mostaru je od velikog značaja bilo ostvariti kvalitetnu komunikaciju između lokalnih nevladinih organizacija i inicijativa, a kasnije i s međunarodnim faktorima i ambasadama drugih zemalja. Iz svega opisanog, jasno se iščitava da je komunikacija s vlastima nemoguća, da koordiniran napor građana i aktivističkih inicijativa nije dovoljan te da međunarodna podrška pretežito ostaje na verbalnoj, ponekad finansijskoj, ali društveno-politička, dakle, konfrontacija sa samim korumpiranim ličnostima i strukturama, kronično izostaje. Pozitivan primjer lobiranja u slučaju deponije Uborak je valjana komunikacija i informiranje pojedinih zastupnika u Parlamentu FBiH, što je rezultiralo ozbiljnom raspravom u ovoj instituciji. Međutim, na tome je sve i ostalo.

SARADNJA SA STRANIM ORGANIZACIJAMA I AMBASADAMA

Prema mnogim procjenama, Bosna i Hercegovina je po koncu rata za ekonomski oporavak i obnovu primila najveću donatorsku pomoć po glavi stanovnika u historiji. Kako vlasti sve do 2000. godine nisu imale nikakvu evidenciju ovih sredstava, pregled i iznos ukupnog priliva donatorskog novca nije nikada sačinjen. Kasniji pokušaji raznih komisija Parlamentarne skupštine BiH od reda su bili neuspješni po ovom pitanju. Sličan problem je i sa finansiranjem nevladinog sektora od strane stranih donatora. Nemogućnost prikupljanja informacija o ovim sredstvima i netransparentnost njihove raspodjele otežavaju jasan uvid u okolnosti i statistike donatorskih potpora organizacijama civilnog društva od rata do danas. Proces tranzicije na Balkanu trebao je rezultirati prelaskom sa finansijske ovisnosti nevladinih organizacija o stranim donatorima na finansiranje iz budžeta domaćih institucija. Međutim, većina ispitanih organizacija djeluje isključivo uz potporu stranih donatora. Za antikorupcijske projekte podrška međunarodnih organizacija je jedina opcija. Problem izaziva česta nepodudarnost donatorskih uslova i zahtjeva, kao i generalnih okvira za apliciranje za projektna sredstva

i stvarnih izazova na terenu. Okviri kojima se vode strane donacije često nisu od koristi organizacijama nevladinog sektora, a pogotovo na lokalnom nivou.

Najveći bilateralni donatori prisutni u Bosni i Hercegovini su SAD, Njemačka, Švicarska, Holandija, Norveška, Švedska i Italija, najveće multilateralne agencije Europska unija, UNDP, Svjetska banka, Europska investicijska banka (EIB) te Europska banka za obnovu i razvoj (EBRD). Međutim, trend smanjivanja sredstava za direktnu potporu nevladinim organizacijama traje još od 2006. godine. Samo Europska unija je u projekte koji se bave vladavinom prava i borbom protiv korupcije uložila već milijune eura, što je samo mali komad ukupnih, nepreglednih sredstava koja su za ovu namjenu s raznih strana svijeta pristigla u Bosnu i Hercegovinu. Rezultati, slažu se mnogi posvećeni ovoj temi, su zanemarivi.

Svjetska banka Bosnu i Hercegovinu opisuje kao zemlju s najizraženijim efektom zarobljene države (captured state) među svim tranzicijskim istočnoeuropskim i srednjeazijskim zemljama, što će reći da se BiH nalazi u situaciji u kojoj zakonske okvire i prakse, pa tako i redistribuciju javnog novca određuje mala

politička oligarhija vođena isključivo svojim partikularnim interesima. Prema podacima Transparency Internationala samo 85 osoba u Bosni i Hercegovini posjeduje devet milijardi dolara. Međunarodna zajednica korupciju stavlja u red izuzetno opasnih vanzakonskih i kriminalnih djelovanja koja mogu dovesti do nesagledivih negativnih posljedica po društvo, bezbjednost države i šire zajednice, kao i stabilnost političkih institucija.

Sve zapadne ambasade u Bosni i Hercegovini u strategiji svog djelovanja najviše inzistiraju na reorganizaciji sudskog sistema i borbi protiv korupcije, pa je stoga kontinuirano lobiranje kod međunarodne zajednice i stranih ambasada vrlo važno. Nažalost, iskustva dobre komunikacije s međunarodnim organizacijama i stranim ambasadama Mreže Naše društvo, nikad se nisu pretočila u stvarno iskustvo podrške na terenu. Činjenica da se međunarodni izaslanici i predstavnici nesmetano nalaze s brojnim korumpiranim domaćim političarima, čak štaviše, nazivaju ih svojim partnerima, govori o zanemarivanju proklamovanih vrijednosti koje se odnose na njihove vlastite države, pa je često izgledan dvostruki standard spram Bosne i Hercegovine. Rezultati borbe protiv korupcije koji se, pak, ostvare, uglavnom su zanemarivo blagi.

Umjesto zaključka

Mreža Naše društvo inzistirala je na komunikaciji sa sve tri grane vlasti, prije i poslije izbora. Pravosudni organi i inspeksijska tijela pokazala su se potpuno zavisnima od političke mafije, dakle, beskorisna. Izvršna, kako se vrlo jasno ispostavilo, sama je krivac za tešku propast i trovanje Mostara. Ljubo Bešlić (HDZBiH) je u međuvremenu preminuo, Izet Šahović (SDA) otišao je u penziju. Ostali inkriminirani čelni ljudi Grada Mostara i danas obnašaju svoje funkcije. Glavna savjetnica novog gradonačelnika i dalje je Radmila Komadina (HDZBiH). Komunikacija s novim gradonačelnikom Mostara Mariom Kordićem (HDZBiH) također se pokazala sporom i neefikasnom. Treba spomenuti da je, nakon dugog izbjegavanja sastanka sa Mrežom, gradonačelnik Pravo na grad uključio u proces izrade Strategije razvoja Grada Mostara (2023–27). Ovo je prilika da se izborni program Gospodin Mostar afirmira kroz druge kanale, međutim, činjenica da je ovo bila stvar usmenog dogovora, i da do tada praktički niko nije niti znao da Grad razmatra izrada Strategije, jer o tome nije bilo nikakve obavijesti, samo je još jednom potvrdila daljnju netransparentnost u radu Gradske uprave, jer se do informacija o aktivnostima koje se tiču svih građana može doći

samo privatnim putem. Privilegiranje informacijama je samo po sebi korupcija i očiti partikularizam kod selektivnog dijeljenja informacija o razvoju grada, uključujući budžet, njegovu potrošnju i račune. Postoji, dakako, izvjesna opasnost i da se priča o izradi Strategije 'strateški' oduži i ostane samo još jedno u nizu Potemkinovih sela, tako karakterističnih za vlasti Mostara. Dugo nepostojeća zakonodavna vlast, napokon formirano Gradsko vijeće, također se u postizborno vrijeme pokazala neresponzivnom. Aktivisti Mreže Naše društvo neumorno su organizirali sastanke s novim vijećnicima i vijećničkim klubovima. Neki su na priču o nezakonitim radnjama u komunalni i trovanju grada reagirali defanzivno, neki nisu razumjeli problem, neki ga nisu prepoznali kao relevantan, a neke vijećnike je prosto bilo teško naći na radnom mjestu u vrijeme predviđeno za konsultacije s građanima. Ni daljnje nezakonito djelovanje mostarskih komunalnih preduzeća, ni daljnje grubo kršenje kantonalnih i federalnih zakona, ni nikad adresirana ekološka bomba na Uborku i Prečistaču, ništa od ovoga nije pretjerano zainteresiralo nove gradske vijećnike.

Do polovine mandata novog saziva Gradskog vijeća i novog gradonačelnika, istom protuzakonitom procedurom potrošene su još

dodatne desetine milijuna KM na nekapacitirana i polulegalna javna komunalna preduzeća, čime se lako mogu svrstati na istu krivičnu prijavu s kojom smo počeli.

Jedna od najtežih posljedica po dugotrajno korumpirano društvo sigurno je odlazak velikog broja stanovništva. Tako s vremenom izostaju stručni i odgovorni ljudi, prijeko potrebni siromašnom i zaostalom društvu u borbi s problemima kakve smo do sada naveli. Nesankcioniranjem korupcije život u Bosni i Hercegovini uopće, a naročito u Mostaru, suštinski se obezvrijeđuje. Šalje se poruka da se krađa, laži i sistematizirane kriminalne radnje isplate, a da ljudima od integriteta i poštenja ovdje prosto više nema mjesta. Iseljavanjem obrazovane populacije, daka-ko, nestaju i ljudi koje ovakva društveno-politička situacija istinski zabrinjava i potiče na borbu za promjene. Preostalo osiromašeno stanovništvo postaje sve neosjetljivije na podivlja-ju korupciju kao način života, pa se nezakonite radnje, ako se uopće istražuju i otkriju, vrlo brzo prepuste zaboravu i, u krajnjem – limbu na stolovima tužitelja koji nemaju vremena. Slabo razvijeni i neslobodni mediji, pretežito zavisni od javnih novaca koje im dodjeljuju moćnici na vlasti, teško mogu potaknuti ozbiljne rasprave o kritičnim stanjima do kojih nas naše

autokratske strukture uporno dovode. I novinarima, kao i svim drugim ljudima, otet je temeljni osjećaj dostojanstva. Kronično zapušteno i korumpirano društvo dovedeno je do toga da više ne može ni u potpunosti razumjeti probleme u kojima se nalazi, a još manje smisliti i provesti prijeko potrebna rješenja. Po iscrpljivanju svih mogućih mehanizama i alata za borbu protiv korupcije u Gradu Mostaru, aktivnosti Mreže Naše društvo i Prava na grad mogu se sada svesti samo na daljnji monitoring i kompiliranje metastazirane korupcije za koju ne postoji interes i koju od nekog trenutka više neće pratiti apsolutno niko. Nakon dramatičnih pet godina neuspješne borbe za pravo na grad, pesimizam i letargija se mogu samo produbiti, a posljedice iseljavanja ubrzati. Ostale su još neminovne zdravstvene posljedice pljačkanja i trovanja nekad najljepšeg grada u regionu, koje će njegove pogažene stanovnike u narednim decenijama uništiti i biološki.

Više informacija:

[Mreža Naše društvo](#)

[Pravo na grad](#)

Ciklus radio reportaža o deponiji Uborak:

[I: Odlaganje otpada u Mostaru](#)

[II: Nova-stara deponija](#)

[III: Prijetnja Mostaru, Hercegovini i Jadranskom moru](#)

[Mapa Uborak na našim ulicama: Divlje deponije u Mostaru](#)

[Građanska inicijativa ‘Jer nas se tiče’](#)

Mostar: Zarobljen, opljačkan, otrovan

Autor: Husein Oručević

Grafičko oblikovanje: Boris Filipić

Zemlja-Voda-Zrak

Mostar, septembar, 2022.

